

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι επιδράσεις του
διαδικτύου σε παιδιά
προσχολικής και παιδικής
ηλικίας

Καλλιόπη Σωτηροπούλου –
Σπανού

A.M 15997

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	2
Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1ο - Η ανάπτυξη του παιδιού.....	7
1.1 Οριοθέτηση της προσχολικής και παιδικής ηλικίας.....	7
1.2 Ο ορισμός της ανάπτυξης.....	14
1.3 Τα είδη της ανάπτυξης	16
1.4 Διαδίκτυο και ανάπτυξη του παιδιού	20
1.5 Θετικές και αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου στη νοητική και κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού	24
2.1 Διαδίκτυο και παιδιά	29
2.2 Η χρήση του διαδικτύου.....	32
2.3 Παιδιά προσχολικής και παιδικής ηλικίας και χρήση του διαδικτύου	34
Κεφάλαιο 3ο - Κίνδυνοι χρήσης του διαδικτύου	42
3.1 Κίνδυνοι χρήσης του διαδικτύου από παιδιά	42
3.2 Θετικές και αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου σε παιδιά προσχολικής και παιδικής ηλικίας.....	46
3.3 Προώθηση της ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου από παιδιά.....	50
3.4 Ο ρόλος των γονέων στη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά.....	52
4.1 Σχολιασμός και αποτελέσματα έρευνας.....	55
Βιβλιογραφία	59

Περίληψη

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τις επιδράσεις που έχει το διαδίκτυο σε παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Στο πρώτο κεφάλαιο οριοθετείται η προσχολική και σχολική ηλικία και δίνεται ο ορισμός της ανάπτυξης, όπως και τα διάφορα είδη της. Επίσης εξετάζονται οι επιδράσεις του διαδικτύου στη νοητική και κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη χρήση του διαδικτύου από παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας, ενώ το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με τις θετικές και αρνητικές επιδράσεις του. Παράλληλα παρουσιάζονται τρόποι με τους οποίους μπορεί να προωθηθεί η ασφαλής χρήση του διαδικτύου, έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές του επιδράσεις και να μεγιστοποιηθούν οι θετικές. Ακολουθεί έρευνα σχετική με τη χρήση του διαδικτύου από παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας στην Ελλάδα. Τέλος, διατυπώνονται τα συμπεράσματα της εργασίας.

Εισαγωγή

Με το πέρασμα των χρόνων, όλο και περισσότερο αποκαλύπτεται το μέγεθος της ραγδαίας εξέλιξης της τεχνολογίας, η οποία προχωράει με ρυθμούς που δύσκολα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας μας, αλλά και ολόκληρου του πλανήτη θα μπορούσε να ακολουθήσει. Όπως παρατηρείται, το διαδίκτυο αποτελεί πλέον για τους περισσότερους ανθρώπους αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας. Ο Ηλεκτρονικός Υπολογιστής, το Διαδίκτυο, τα Μέσα Ενημέρωσης έχουν κατοχυρώσει την θέση τους στην σύγχρονη κοινωνία και δικαιολογημένα πλέον αποτελούν το αντικείμενο συζητήσεων ανάμεσα στους κύκλους των ερευνητών ανά τον κόσμο.

Οι μελέτες σχετικά με το διαδίκτυο άρχισαν από το ερώτημα «Ποιός έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο». Έπειτα οι μελετητές μετατόπισαν το ενδιαφέρον τους στις αναζητήσεις σχετικά με την χρήση του διαδικτύου, συμπεριλαμβανομένου του πόσου χρόνου περνούν οι άνθρωποι στο διαδίκτυο καθημερινά, αλλά και το τί ακριβώς κάνουν, τί αναζητούν, ποιά είναι τα ενδιαφέροντά τους. Σήμερα μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα πως το μεγαλύτερο τμήμα των νοικοκυριών στην χώρα μας έχουν και από έναν Ηλεκτρονικό Υπολογιστή, επομένως τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν εύκολη πρόσβαση στο διαδίκτυο. Τόσο στα σπίτια, όσο και στα σχολεία τα παιδιά είναι σε θέση να συνδεθούν στο διαδίκτυο (Kim, 2003).

Το διαδίκτυο είναι ένα σχετικά καινούριο και καινοτόμο μέσο, το οποίο μπορεί να αλλάξει τις ανθρώπινες ζωές, όπως ακριβώς συνέβη με την τηλεόραση το 1950-1960, και αναμφισβήτητα τις έχει αλλάξει. Είναι το μέσο με το οποίο μπορούν να διαδοθούν, να δημιουργηθούν και να αξιολογηθούν πλήθος πληροφοριών εύκολα και γρήγορα. Προσφέρει την δυνατότητα επικοινωνίας ανθρώπων που χωρίζονται από αμέτρητα χιλιόμετρα. Μέσα από ένα πλήθος διαφορετικών εφαρμογών και διαφορετικών τύπων χρήσης του διαδικτύου, ο τρόπος επικοινωνίας των ανθρώπων έχει αλλάξει. Αφού λοιπόν το διαδίκτυο έχει αλλάξει τις ζωές με αυτόν τον επαναστατικό τρόπο δεν μπορούμε παρά να διερευνήσουμε τις επιδράσεις του στις ζωές μας, τόσο τις θετικές όσο και τις αρνητικές (Kim, 2003).

Στις μέρες μας φαντάζει ως φυσιολογική εξέλιξη η ολοένα αυξανόμενη χρήση των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών και κατ' επέκταση η χρήση του διαδικτύου από ανθρώπους όλων των ηλικιακών ομάδων.

Διάφοροι μελετητές, διαφόρων επιστημονικών κλάδων, όπως της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της εκπαίδευσης και της ιατρικής έχουν μελετήσει τις επιδράσεις του διαδικτύου στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, έχοντας επισημάνει τόσο θετικές όσο και αρνητικές επιδράσεις. Τα παιδιά είναι ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα μελέτης για ποικίλους λόγους. Πρόσφατες μελέτες έχουν παρουσιάσει το γεγονός πως παιδιά μικρής ηλικίας, ακόμη και νήπια έχουν ήδη πρόσβαση σε Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές, έχοντας ακόμη και την επαρκή γνώση για την χρήση τους, αλλά και για την χρήση του διαδικτύου (Hoddon, 2009).

Το διαδίκτυο βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής της νέας γενιάς, η οποία και ονομάζεται «Γενιά του Διαδικτύου». Σύμφωνα με τον Tapscott (1998), η γενιά του διαδικτύου αποτελείται από βρέφη μέχρι εφήβους είκοσι χρονών. Τα ψηφιακά μέσα περικλείουν αυτή τη γενιά. Το διαδίκτυο είναι ζωτικό και αναπόσπαστο τμήμα στην ζωή αυτής της γενιάς ανθρώπων. Αντίθετα από τους γονείς τους, αυτή η γενιά δεν έχει τον φόβο απέναντι σε αυτό το νέο επιστημονικό επίτευγμα, καθώς δεν πρόκειται για κάτι νέο και ξένο. Θεωρείται στοιχείο φυσικό για τις παιδικές ζωές τους.

Το διαδίκτυο αποτελεί ένα αναπόσπαστο κομμάτι στις ζωές των παιδιών στις μέρες αυτές. Ανησυχίες σχετικά με τον αντίκτυπο της χρήσης του διαδικτύου ανάμεσα στα παιδιά έχουν διατυπωθεί από διάφορους μελετητές. Σύμφωνα με τους Young και Abreu (2011), η ολοένα αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου από παιδιά μικρής ηλικίας μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα ψυχολογικά, προβλήματα όπως το άγχος, η χαμηλή αυτοεκτίμηση καθώς και σε σωματικά προβλήματα και προβλήματα υγείας δεδομένης της έλλειψης σωματικής άσκησης.

Τα παιδιά βρίσκονται στο στάδιο της ανάπτυξης. Εκτός λοιπόν των σωματικών επιπτώσεων που μπορεί να προκληθούν από την χρήση του Ηλεκτρονικού Υπολογιστή και του Διαδικτύου, προβληματισμό εγείρει και το θέμα των προτύπων. Πρότυπα όπως αυτά της βίας, της επιθετικότητας, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν

αμηχανία στις δημόσιες σχέσεις, καθώς και στις σχέσεις με την οικογένεια, τους φίλους, το σχολικό περιβάλλον.

Πέραν ωστόσο των αρνητικών επιδράσεων το διαδίκτυο προσφέρει και μεγάλα οφέλη στα παιδιά. Μία από τις θετικές επιδράσεις έχει συνδεθεί με τους εκπαιδευτικούς στόχους του διαδικτύου. Τα παιδιά είναι σε θέση να συλλέγουν πλήθος πληροφοριών, να ψυχαγωγούνται και να περνούν ευχάριστα την ώρα τους.

Το γεγονός ωστόσο πως καμία υπουργική ρύθμιση δεν προβλέπει την εκμάθηση της σωστής χρήσης του διαδικτύου, καθώς και τα ολοένα αυξανόμενα επίπεδα της αδιαφορίας των γονέων και του σχολικού περιβάλλοντος για την καθοδήγηση των παιδιών πάνω σε ένα από τα σημαντικότερα θέματα της εποχής μας, επιστούν την ανάγκη επαγρύπνησης και ανησυχίας. Δεδομένου πως τα παιδιά αποτελούν το μεγαλύτερο πληθυσμιακό τμήμα του πλανήτη και χωρίς υπερβολές είναι το μέλλον του, καλό θα ήταν να αφυπνίσουμε την κοινωνία.

Σκοπός της εργασίας αυτής, είναι να παρουσιάσει τις επιπτώσεις, τόσο τις αρνητικές, όσο και τις θετικές, που θα μπορούσε να επιφέρει η χρήση του διαδικτύου στο πιο ευαίσθητο τμήμα της κοινωνίας, στα παιδιά δηλαδή Προσχολικής – Παιδικής ηλικίας. Οι επιδράσεις θα εξεταστούν και από την σκοπιά της βιολογικής ανάπτυξης του παιδιού, όσο και κάτω από το γενικότερα πρίσμα της ανάπτυξης του παιδιού σε έναν υγιή για την κοινωνία οργανισμό.

Κεφάλαιο 1ο - Η ανάπτυξη του παιδιού

1.1 Οριοθέτηση της προσχολικής και παιδικής ηλικίας

Το παιδί είναι ένας οργανισμός που συνεχώς αναπτύσσεται και που περνά από πολλές φάσεις, κάθε μια από τις οποίες έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά, καθώς και διαφορετικό ρυθμό. Πρόκειται για τέσσερις περιόδους ανάπτυξης: την βρεφική, την νηπιακή, την σχολική και την εφηβική. Και οι τέσσερις αυτές αναπτυξιακές περίοδοι διαφέρουν ως προς τον βαθμό ευαισθησίας στις επιδράσεις που μπορεί να δεχτεί ένα παιδί. Πρόκειται για τις λεγόμενες κρίσιμες περιόδους ανάπτυξης. Με άλλα λόγια σε κάποιες από τις αυτές τις περιόδους ανάπτυξης το παιδί παρουσιάζεται πιο ευαίσθητο και εύπλαστο, αρκετά πιο δεκτικό στις διάφορες επιδράσεις, κυρίως περιβαλλοντικές (Κιούρτσης, Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου).

Το κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθεί με τους σημαντικότερους σταθμούς στην ανάπτυξη ενός παιδιού προσχολικής (νηπιακής) και παιδικής (σχολικής) ηλικίας. Αξίζει ωστόσο να γίνει και μία σύντομη αναφορά στην βρεφική ηλικία, η οποία θεωρείται από πολλούς μελετητές ως μία από της σημαντικότερες, αν όχι η σημαντικότερη περίοδος της ανθρώπινης ανάπτυξης. Κατά την διάρκεια λοιπόν της βρεφικής ηλικίας, όπως και της νηπιακής, παρατηρείται η ταχύτερη εξέλιξη στην ανάπτυξη του νευρικού συστήματος. Ο άνθρωπος μπορεί και αντιλαμβάνεται ερεθίσματα, όπως η ζέστη και διαισθάνεται τη φυσική επαφή και φροντίδα που δέχεται (Development matters, 2012).

Σταδιακά το βρέφος γύρω στον δέκατο τέταρτο μήνα, αρχίζει και βαδίζει χωρίς υποβοήθεια, εξέλιξη σημαντικότερη καθώς αποτελεί την αρχή της ανεξαρτητοποίησης του. Επιπλέον, είναι σε θέση να αρχίσει την εξερεύνηση του χώρου που το περιβάλλει, να αποκτά το αίσθημα της περιέργειας όπως και να ικανοποιεί την περιέργεια του αυτή, εξερευνώντας τον περιβάλλοντα χώρο. Απολαμβάνει να σπρώχνει αντικείμενα, να μεταφέρει τα παιχνίδια του από το ένα μέρος στο άλλο, να γυρίζει τις σελίδες βιβλίων, ενώ πραγματοποιεί τις πρώτες προσπάθειες για να κατακτήσει την ικανότητα να τρέφεται μόνο του (NHS, Birth to five development timeline).

Αρχίζει λοιπόν σταδιακά να μαθαίνει, προάγοντας με τον τρόπο αυτό την νοητική του ανάπτυξη. Μέχρι το τέλος του δεύτερου έτους, θα μπορούσε να ειπωθεί πως το βρέφος έχει καλύψει μια τεράστια απόσταση αναφορικά με την ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων. Αρχίζει και αντιλαμβάνεται με τον τρόπο αυτό τα λεγόμενα «σύμβολα», τα οποία στο μυαλό του αντιπροσωπεύουν την εξωτερική πραγματικότητα. Η συμβολική ικανότητα, καθιστά το βρέφος για πρώτη φορά ως έναν νοήμονα οργανισμό γεγονός που του επιτρέπει να συμμετέχει σε παιχνίδια προσποίησης, γεγονός που με τη σειρά του συμβάλει στην ανάπτυξη της φαντασίας του (Ormrod, 2012).

Κατά έναν μέσο όρο το παιδί στον δέκατο τέταρτο μήνα εκφωνεί την πρώτη του λέξη. Από εκεί και έπειτα η εξέλιξη είναι τεράστια και ταχύτατη. Αρχικά κάνουν την εμφάνισή τους οι μεμονωμένες λέξεις και προς το τέλος του δεύτερου έτους ζωής η χρήση των ελλιπών προτάσεων. Η βρεφική ηλικία έχει χαρακτηριστεί από πολλούς μελετητές ως η πιο σημαντική - κρίσιμη ηλικία, όσον αφορά την ανάπτυξη του ατόμου. Έτσι, η σημασία των πρώτων εμπειριών, ο ρόλος που παίζει το περιβάλλον και κυρίως το οικογενειακό περιβάλλον στην μετέπειτα ζωή και εξέλιξη του ανθρώπου, έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών. Σε αυτό το σράδιο συντελείται η κινητική ανάπτυξη του ανθρώπου και σε ψυχολογικό επίπεδο εμφανίζονται σημάδια προσκόλλησης στο άτομο που έχει επωμιστεί την φροντίδα του νηπίου (Βοσνιάδου, 2004).

Τα ερεθίσματα που θα δεχτεί ένα βρέφος σε αυτή την ηλικία θα επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την συναισθηματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξή του, δημιουργώντας είτε δυνατές και ανεξάρτητες προσωπικότητες, είτε ανασφαλείς και αδύναμους χαρακτήρες, με αρνητικές συνέπειες στις μεταγενέστερες διαπροσωπικές σχέσεις.

Συνεχίζοντας με το θέμα της ανάπτυξης του ανθρώπου, ακολουθεί η νηπιακή (προσχολική) ηλικία (3 – 6 έτη). Οι αλλαγές και οι κατακτήσεις του παιδιού σε αυτή την περίοδο της ανάπτυξης είναι εξίσου σημαντικές με αυτές τις βρεφικής περιόδου. Κατά την περίοδο αυτή ο άνθρωπος αρχίζει να διέπεται από αρχές και να αντιλαμβάνεται πως εκτός από την εγωκεντρική οπτική, υπάρχουν και οι οπτικές των άλλων. Αναπτύσσεται έτσι και η κριτική του ικανότητα (McShane, 1991).

Το παιδί πλέον κινείται αποκλειστικά μόνο του και αυτόνομα, καθώς μπορεί να τρέχει, να χοροπηδά και να σκαρφαλώνει. Εκτός όμως από τη βελτίωση των κινητικών του ικανοτήτων, την ίδια περίοδο παρατηρείται και μια ανάπτυξη των γνωστικών του ικανοτήτων. Σκέφτεται λογικά, αρχίζει να κοινωνικοποιείται αποκτώντας φίλους, επικοινωνεί γλωσσικά με τους γύρω ανθρώπους καθώς το λεξιλόγιό του έχει αναπτυχθεί και προς το τέλος αυτής της περιόδου, σε ηλικία δηλαδή πέντε με έξι χρόνων έχει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα του επιτρέψουν να ξεκινήσει το σχολείο (Baumgarten, 2003).

Το παιδί ηλικίας τριών με έξι χρόνων διακρίνεται πλέον για την άνεση στις κινήσεις του. Πρόκειται και για την ηλικία κατά την οποία αρχίζει και σχηματίζεται ο σωματότυπος του παιδιού. Χρειάζεται επομένως αρκετή προσοχή στην λήψη τροφής αλλά και στις δραστηριότητες που οι γονείς επιλέγουν να ακολουθήσει το παιδί. Όσον αφορά την γνωστική ανάπτυξη, είναι ο τομέας με τις πιο μεγάλες και τρανταχτές αλλαγές. Πρόκειται για την περίοδο της ανάπτυξης που ο εγκέφαλος του νηπίου αρχίζει να παρουσιάζει ολοένα και περισσότερες ομοιότητες με αυτόν του ενήλικα. Χαρακτηριστικό είναι πως ο εγκέφαλος του νηπίου διαθέτει ήδη το 90% περίπου το βάρος ενός ενήλικου εγκέφαλου. Φυσικά πολλές δομές της γλωσσικής – νοητικής ικανότητας είναι ατελείς, παρ' όλη αυτή την υστέρηση της σκέψης ωστόσο, το νήπιο αρχίζει να εμπλέκεται για πρώτη φορά σε λογικές διαδικασίες (Κιούρτσης, Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου).

Ο λόγος ενός νηπίου σε σχέση με τον λόγο του βρέφους, αρχίζει και διαφοροποιείται τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Μετά το δεύτερο έτος, παρατηρείται μια ταχύτατη ανάπτυξη του λεξιλογίου καθώς διαπιστώνεται πως ο άνθρωπος αρχίζει να συνθέτει όλο και μεγαλύτερες προτάσεις, κατανοώντας, στην αρχική φυσικά μορφή τους, τους γραμματικούς κανόνες και γενικά ο λόγος αρχίζει να προσεγγίζει τον λόγο ενός ενήλικου ανθρώπου.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι ο άκρως εγωκεντρικός λόγος. Το νήπιο δεν θεωρεί, για την ακρίβεια δεν έχει υπ όψιν του, πως όταν μιλάει απευθύνεται σε έναν συνομιλητή. Θεωρεί πως ο άνθρωπος απέναντι του, γνωρίζει και βλέπει τα πράγματα και τα γεγονότα που το ίδιο γνωρίζει και βλέπει. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως αντιμετωπίζει προβλήματα στο να κατανοήσει την τυχόν

διαφορετική άποψη που ενδέχεται να έχει ο συνομιλητής του. Έτσι στην ηλικία των τριών – τεσσάρων χρόνων ο λόγος εξυπηρετεί καθαρά ανάγκες του παιδιού και δεν γίνεται για επικοινωνιακούς σκοπούς. Η κατάσταση αυτή ξεπερνιέται σταδιακά από τον τέταρτο χρόνο και έπειτα (Baumgarten, 2003).

Επιπλέον, οι διαπροσωπικές σχέσεις του νηπίου εμφανίζουν αξιοσημείωτες αλλαγές. Το παιδί αρχίζει σταδιακά να προσκολλάται και σε άλλα πρόσωπα πέρα από αυτά των γονιών του, όπως σε πρόσωπα όπως αυτά των δασκάλων αλλά και σε συνομήλικα πρόσωπα, κάτι που σηματοδοτεί και την αρχή των πρώτων φίλων. Το παιχνίδι εξελίσσεται σταδιακά. Στην ηλικία των τριών – τεσσάρων χρόνων τα παιδιά αρχίζουν να χρησιμοποιούν την συναιτερικότητα στο παιχνίδι. Συνεργάζονται με άλλα παιδιά για να επιτύχουν έναν σκοπό. Βάσει των λογικών στοιχείων που έχουν αναπτύξει μέχρι αυτή την ηλικία, είναι σε θέση να δομήσουν μια «κοινωνία» στο παιχνίδι τους, παίζοντας τον ρόλο της μαμάς, του μπαμπά, του παιδιού (Boyd & Bee, 2009).

Και σε αυτό το στάδιο της ανάπτυξης η σημασία του περιβάλλοντος και της οικογένειας είναι εξαιρετικά σημαντική. Πρόκειται, όπως άλλωστε και η βρεφική, για μια κρίσιμη - σημαντική περίοδο για την ανάπτυξη του παιδιού, τόσο στο επίπεδο της γνωστικής, γλωσσικής και νοητικής ανάπτυξης, όσο και στο επίπεδο της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού. Ένα περιβάλλον θερμό και πλούσιο σε ερεθίσματα αυξάνει τις πιθανότητες για την μεγαλύτερη ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων του παιδιού. Οι άμεσες απαντήσεις των γονέων στα παιδιά τους, το παιχνίδι καθώς και το διάβασμα ιστοριών είναι μερικά από τα πράγματα που θα μπορούσαν οι γονείς να εφαρμόσουν ώστε να συνεισφέρουν στην νοητική ανάπτυξη των παιδιών τους. Το στάδιο αυτό της νοητικής ανάπτυξης ολοκληρώνεται στο τρίτο έτος της ηλικίας όπου το παιδί αρχίζει σταδιακά να μεταβαίνει από το στάδιο της ολοκληρωτικής εξάρτησης σε ένα στάδιο αυτονομίας (Erickson, 1963).

Τα νήπια αρέσκονται στο να συγκρίνουν τους εαυτούς τους με τους άλλους. Η νηπιακή ηλικία είναι μία εξαιρετικά ευαίσθητη περίοδος, όπου το παιδί αρχίζει σταδιακά να αυτονομείται. Οι γονείς και οι δάσκαλοι πρέπει να γνωρίζουν πως τα νήπια χρειάζονται την σωστή ισορροπία ανάμεσα στην ανεξαρτησία και τον έλεγχο. Ο υπερβολικός έλεγχος δεν θα προσφέρει στο παιδί την ευκαιρία να εξερευνήσει τον

κόσμο, αλλά από την άλλη ο ελλιπής έλεγχος θα κάνει το παιδί αδάμαστο, δύσκολο στον χειρισμό και θα υστερεί στις επικοινωνιακές δεξιότητες και στην αλληλεπίδρασή του με συνομήλικους και ενήλικες.

Συνεχίζοντας με τις διάφορες περιόδους της ανάπτυξης του ανθρώπου, περάμε στην παιδική (σχολική) ηλικία, περίοδος στην οποία εντάσσονται παιδιά ηλικίας από έξι έως δώδεκα χρόνων. Στην φάση αυτή της ζωής του παιδιού, θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα, πως δεν παρατηρούνται σοβαρές αλλαγές σε κανένα από τα πεδία που προαναφέρθηκαν. Αντίθετα, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για κάποιο είδος συμπλήρωσης και σταθεροποίησης των κατακτήσεων που προηγήθηκαν στις δύο προηγούμενες φάσεις της ανάπτυξης (Κιούρτσης, Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου).

Ωστόσο, η ηλικία αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική για έναν βασικό λόγο. Σε ηλικία έξι ετών το παιδί για πρώτη φορά θα πάει στο σχολείο, σε ένα μέρος δηλαδή, όπου οι απαιτήσεις είναι περισσότερες και πολύ διαφορετικές σε σχέση με τις απαιτήσεις που μέχρι τώρα είχαν οι γονείς και ο περίγυρος τους από αυτά. Με άλλα λόγια το παιδί εισέρχεται στο κόσμο του σχολείου και συνάπτει τις πρώτες του σχέσεις με συνομήλικους, αποκτώντας μεγαλύτερη αυτονομία (Baumgarten, 2003)

Πρόκειται λοιπόν, για μία καθοριστική ηλικία για την μετέπειτα εξέλιξη του παιδιού, καθώς το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας θα πρέπει να το περάσει μακριά από την οικογένεια, σε ένα περιβάλλον που απαιτεί από αυτό πειθαρχία, οργάνωση, σταθερότητα, επιμέλεια, και για πρώτη φορά μια έννοια εντελώς άγνωστη, αυτή της εργασίας. Τα παιδιά είναι περίεργα και πρόθυμα να μάθουν, όμως οι περισσότερες κοινωνίες περιμένουν έως ότου είναι περίπου έξι χρονών, προτού αρχίσουν την επίσημη εκπαίδευση. Υπάρχουν φυσικά σοβαροί λόγοι για αυτή την απόφαση. Τα παιδιά μικρότερα σε ηλικία από αυτή των έξι χρόνων εξακολουθούν να αποκτούν τις κινητικές δεξιότητες που χρειάζονται για να ντυθούν, να φάνε και να είναι σε θέση να χειρίζονται το μολύβι και το χαρτί. Τα μάτια τους δεν είναι έτοιμα για μεγάλες περιόδους στενής εργασίας και χρειάζονται συχνά διαλείμματα. (Gallahue & Ozmun, 2006).

Η ηλικία των έξι χρόνων και έπειτα, είναι η κατάλληλη ηλικία, κατά την οποία τα παιδιά μπορούν να θέσουν στόχους και να κατανοήσουν πως υπάρχουν όρια και κανόνες. Οι γονείς έχουν τον κύριο ρόλο στην ανατροφή του παιδιού. Όμως και ο ρόλος των δασκάλων δεν μπορεί να θεωρηθεί για κανέναν λόγο μικρότερης αξίας. Μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν τι είναι θεμιτό και τι είναι αθέμιτο στην κοινωνία και στο περιβάλλον που ζούνε. Τα παιδιά πρέπει να μάθουν την αξία των ορίων. Έτσι όπως πρέπει να παίζουν τα παιχνίδια τους με κανόνες, έτσι πρέπει να κατανοήσουν πως υπάρχουν κανόνες και στην κοινωνία. Τα παιδιά λοιπόν στην ηλικία αυτή, έπειτα από την σωστή παρότρυνση, αρχίζουν να αποκτούν στόχους. Πρέπει να γίνει όμως κατανοητό πως οι στόχοι συνήθως είναι δύσκολοι ως προς την κατάκτησή τους. Η εργατικότητα επιβραβεύεται και φέρνει την ικανοποίηση. Ο Juhant προειδοποιεί πως «ποτέ δεν είχαμε τόσα πολλά παιδιά που δεν νοιάζονται απολύτως για τίποτα». Πρόκειται για μία σημαντική προειδοποίηση προς τους γονείς και τους δασκάλους (Juhant, 2013).

Όσον αφορά την ανάπτυξη στο γνωστικό επίπεδο, το παιδί πριν την ηλικία των έξι ετών, έχει ήδη αρχίσει να κατανοεί την έννοια του αντικειμένου, παρά την όποια αλλαγή μπορεί να φέρει το αντικείμενο αυτό. Έτσι, στην ηλικία αυτή αφηρημένες έννοιες όπως η ποσότητα, το βάρος και ο αριθμός αρχίζουν να κατανοούνται με μεγαλύτερη ευκολία. Πρόκειται για την λεγόμενη λογική σκέψη. Αυτή η καινούρια κατάσταση είναι εμφανής από την ικανότητα πλέον των παιδιών να αντιληφθούν αλλά και να πραγματοποιήσουν αριθμητικές πράξεις όπως πρόσθεση, αφαίρεση, πολλαπλασιασμό και διαίρεση (Baumgarten, 2003).

Είναι η περίοδος, κατά την οποία αρχίζει και η σμίλευση του εγκεφάλου του μαθητή, εξ' ου και ο σημαντικότερος ρόλος των εκπαιδευτικών. Πρόκειται για το λεγόμενο «κλάδεμα» του εγκεφάλου. Το κλάδεμα μέρους του νευρικού συστήματος βοηθά στο να διαμορφωθεί η μορφή του εγκεφάλου, όπως αυτή του ενήλικα. Στον εγκέφαλο του παιδιού, παρουσιάζεται μια έντονη παραγωγή από συνδέσεις μεταξύ εγκεφαλικών κυττάρων. Το κλάδεμα απομακρύνει κάποιες από τις συνδέσεις αυτές, επιτρέποντας σε άλλες να ενισχυθούν (Zukerman & Purcell, 2011).

Η ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων στα παιδιά παιδικής ηλικίας, είναι ελάχιστη. Το παιδί είναι σε θέση να εμπλακεί εύκολα σε κάθε κίνηση, πράγμα φανερό στο

παιχνίδι του. Έχει πλέον την ικανότητα αλλά και την ωριμότητα, για τον πλήρη έλεγχο του σώματος του, πράγμα που του επιτρέπει να αναπτύξει και άλλες ικανότητες, όπως να μάθει να κάνει ποδήλατο, ικανότητα που βρίσκεται πιο κοντά στους ενήλικες. Επιπλέον, από την ηλικία των έξι ετών, τα παιδιά αρχίζουν και αναπτύσσουν την δική τους προσωπικότητα. Αρχίζει να διαφαίνεται η ευσυνειδησία αλλά και η δεκτικότητα σε διάφορες εμπειρίες, συμπεριφορές οι οποίες μπορεί να εντοπιστούν σε ενήλικους ανθρώπους. Σε ηλικία από έξι έως δώδεκα ετών το παιδί αποκτά γνώμη και αρχίζει να αντιλαμβάνεται την διαφορετικότητα των φύλων, αλλά και τον διαφορετικό ρόλο τους. Αντιλαμβάνεται πλέον πως η κοινωνία περιμένει διαφορετικά πράγματα από ένα κορίτσι και αντίστοιχα από ένα αγόρι (Κιούρτσης, Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου).

Επιπλέον, παρατηρείται πως στην ηλικία αυτή το παιχνίδι γίνεται περισσότερο οργανωμένο, αποκτά κανόνες και νόμους, το κάθε παιδί παίρνει κάποιο ρόλο και συμμορφώνεται στους κανόνες. Αξίζει να αναφερθεί πως στην ηλικία αυτή, τα παιδιά προτιμούν φίλους του ίδιου φύλου, τουλάχιστον μέχρι την ηλικία των έντεκα χρόνων, φίλους που ανήκουν στο ίδιο δημογραφικό επίπεδο και που παρουσιάζουν παρόμοια συμπεριφορά. Είναι η εποχή που αρχίζουν να αναπτύσσονται οι πρώτες μόνιμες φιλίες (Αναγνωστάκη, 2008).

Το περιβάλλον, τόσο το οικογενειακό όσο και το σχολικό, ασκεί έντονη επίδραση στο παιδί. Η ανάπτυξη της προσωπικότητας, όπως και οι σχέσεις που αρχίζει να αναπτύσσει το παιδί φαίνεται πως επηρεάζονται καθοριστικά από το περιβάλλον. Σημαντικά θέματα που σφυρηλατούνται στο οικογενειακό περιβάλλον είναι αυτά της αγωγής, της πειθαρχίας, της αυτοεκτίμησης. Όλα αυτά συμβαδίζουν με το αίσθημα της ασφάλειας, της στοργής που προσφέρουν οι γονείς στο παιδί, της καλής επικοινωνίας. Αντίθετα, προβλήματα συμπεριφοράς του παιδιού, κακές διαπροσωπικές σχέσεις, χαμηλή αυτοεκτίμηση, μπορεί να απορρέουν από προβλήματα στην δομή της οικογένειας και σε άσχημες σχέσεις γονέα με το παιδί του (Κιούρτσης, Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου).

1.2 Ο ορισμός της ανάπτυξης

Πώς θα μπορούσε άραγε να οριστεί η ανάπτυξη; Και ποίος είναι ο λόγος που θα έκανε κάποιον να ενδιαφερθεί ώστε να δώσει με ακρίβεια τον ορισμό της ανάπτυξης, μίας τόσο πολυδιάστατης έννοιας;

Παρά την ύπαρξη ενός δυναμικού επιστημονικού κλάδου που ασχολείται αποκλειστικά με την ανάπτυξη, τον κλάδο της αναπτυξιακής βιολογίας, το θέμα του ορισμού της έννοιας της ανάπτυξης με ακρίβεια, δεν τίθεται πλέον στις μέρες μας (Minelli & Pradeu, 2014).

Τα τελευταία χρόνια, θα μπορούσαμε να πούμε, πως ένας πολύ μικρός αριθμός ερευνητών προσπάθησε να δώσει τον ορισμό της ανάπτυξης σε ερευνητικές εργασίες, ενώ ορισμοί της ανάπτυξης βρίσκονται κυρίως σε εγχειρίδια.

Μεγάλο τμήμα του πληθυσμού φαίνεται αρκετά προβληματισμένο σχετικά με τους ορισμούς της ανάπτυξης. Αυτή η σύγχυση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό, στην αδυναμία των επιστημόνων να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά με το ευρύ κοινό, καθώς και στο γεγονός πως ακόμη και οι ίδιοι οι επιστήμονες βρίσκονται σε σύγχυση ως προς τον τρόπο καθορισμού ενός τόσο σημαντικού και πολυποίκιλου όρου.

Πρόκειται για έννοια πολυδιάστατη, η οποία αγγίζει πολλά επιστημονικά πεδία. Πρόκειται για μία έννοια, η οποία μπορεί να πάρει πλήθος ορισμών, κάποιοι εκ των οποίων θα είναι εντελώς διαφορετικοί, κάποιοι παρόμοιοι με κάποιους άλλους, αναλόγως κάθε φορά το επιστημονικό πεδίο το οποίο προσπαθεί να δώσει τον ορισμό. Και αυτό γιατί ο άνθρωπος είναι ενταγμένος και λειτουργεί μέσα σε πολλαπλά συστήματα, από τα οποία δέχεται αλλά και ασκεί επιδράσεις (Πετρογιάννης, 2003).

Η ανάπτυξη, μπορεί να οριστεί κάτω από το πρίσμα της αναπτυξιακής βιολογίας, της αναπτυξιακής ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της οικονομολογίας, της εκπαίδευσης, της θεολογίας και πλήθος άλλων επιστημών, κάθε μία από τις οποίες βλέπει την ανάπτυξη ως κάτι το διαφορετικό. Για να προκύψει ωστόσο ο ορισμός της ανάπτυξης, θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν οι ορισμοί όλων των επιστημονικών πεδίων.

Στην επιστήμη, όποτε αποφασίσει κάποιος να μελετήσει την διαδικασία η οποία περιλαμβάνει την μεταμόρφωση κάποιου πράγματος, είτε μέσα στον χρόνο, είτε μέσα στον χώρο, είτε οπουδήποτε, πρέπει να προχωρήσει αρχικά στον ορισμό αυτού του πράγματος, προκειμένου να είναι σε θέση να εντοπίσει τις αλλαγές του. Με άλλα λόγια, όταν η ανάπτυξη εξετάζεται μέσα από την οπτική μιας περιεκτικής διαδικασίας, τότε πρέπει να οριστεί. Οι διάφοροι ορισμοί που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς, περιορίζονται σε συγκεκριμένες αναπτυξιακές διεργασίες χωρίς να επιτρέπουν την διερεύνηση γενικότερων ζητημάτων (Fusco & Minelli, 2010).

Σε γενικότερα πλαίσια, ανάπτυξη σημαίνει το πέρασμα σε ένα νέο στάδιο, σε μία κατάσταση που μεταβάλλεται συνεχώς. Η ανάπτυξη, προσδιορίζεται πάντα ως κάτι το θετικό, το επιθυμητό. Η ανάπτυξη λοιπόν, στον απλούστερο ορισμό της και ίσως στην γενικευμένη χρήση του όρου, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως και ο στόχος της μετάβασης σε μία κατάσταση σχετικά καλύτερη, απ' ότι υπήρχε προηγουμένως. Την λεγόμενη δηλαδή «καλή αλλαγή» όπως αυτή ορίζεται από τον Chambers (1997).

Με την ευρύτερη έννοια λοιπόν, η εξέλιξη – ανάπτυξη είναι απλώς μία αλλαγή και είναι παντοδύναμη. Όλοι οι οργανισμοί εν δυνάμει, μπορούν να εξελιχθούν – αναπτυχθούν, ωστόσο τα στάδια της ανάπτυξης δεν μπορούν να οριοθετηθούν απόλυτα, καθώς κάθε άνθρωπος δέχεται διαφορετικά ερεθίσματα και έχει διαφορετική προέλευση, συνιστώσες που επηρεάζουν τον ρυθμό ανάπτυξής του (Πετρογιάννης, 2003).

Όσον αφορά τους έμβιους οργανισμούς, πρόκειται για μια αδιάκοπη βιοψυχοκοινωνική πορεία, η οποία χαρακτηρίζεται από την συνεχή προσπάθεια προς την επίτευξη της ανεξαρτητοποίησης και πλήρους αυτονομίας του ατόμου που βρίσκεται στην αρχική κατάσταση της πλήρους εξάρτησης. Πρόκειται για μια προοδευτική σειρά μεταβολών που καθορίζονται από παράγοντες γενετικούς, καθώς και από το περιβάλλον. Ορίζεται ως οι μεταβολές που πραγματοποιούνται με το πέρασμα του καιρού στο σώμα, στις νοητικές λειτουργίες αλλά και στην συμπεριφορά ενός ανθρώπου. Αρχίζει με την σύλληψη και συνεχίζεται σε όλη την ζωή του ανθρώπου, μέχρι την στιγμή του θανάτου. Με άλλα λόγια ανάπτυξη είναι όλες εκείνες οι αλλαγές που προκαλούνται στον άνθρωπο μέσα από τη αμφίδρομη σχέση που αναπτύσσει με το περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται

(Δημητρίου – Χατζηνεοφύτου, 2001).

1.3 Τα είδη της ανάπτυξης

Διάφορες θεωρίες και μοντέλα έχουν προσπαθήσει να ερμηνεύσουν την προέλευση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, τα πρότυπα των αναπτυξιακών αλλαγών με το πέρασμα του χρόνου, καθώς και τους ατομικούς και γενετικούς παράγοντες που θα μπορούσαν να δώσουν την πορεία στην ανάπτυξη του παιδιού. Καμία μεμονωμένη θεωρία δεν έχει κατορθώσει να δει τη ανάπτυξη του παιδιού απ' όλες τις δυνατές πτυχές, ωστόσο όλες μαζί συναπαρτίζουν ένα μωσαϊκό που μας βοηθά να κατανοήσουμε το περίπλοκο ζήτημα της ανάπτυξης.

Στις μέρες μας, υπάρχει πλέον κοινή αποδοχή στο θέμα πως οι μεταβολές που συμβαίνουν στα πρώτα πέντε με έξι χρόνια της ζωής του ανθρώπου είναι τεράστιες, εντυπωσιακές και άκρως σημαντικές. Για τον λόγο αυτό, υπάρχουν πλήθος ερευνών που ασχολούνται με την πρώτη φάση της ανθρώπινης εξέλιξης του ανθρώπου στα πρώτα έξι χρόνια της ζωής του. Η ανθρώπινη ανάπτυξη μπορεί να χωριστεί σε τρεις βασικούς τομείς: Στον βιοσωματικό - ψυχοκοινωνικό τομέα, στον γνωστικό και στον ψυχοκοινωνικό - συναισθηματικό τομέα (Κιούρτσης, Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου).

Ο κινητικός - σωματικός τομέας ανάπτυξης, ασχολείται με την βιολογική ανάπτυξη του ατόμου. Εξετάζει τις αλλαγές στα όργανα και στο σώμα γενικότερα του παιδιού (τον εγκέφαλο, το μυϊκό και νευρικό σύστημα κ.α.), καθώς και στους τρόπους τους οποίους επιλέγει ο αναπτυσσόμενος οργανισμός για να χρησιμοποιήσει το σώμα του και τις κινητικές του ικανότητες. Εξετάζει επιπλέον, σε ποιες ηλικίες πραγματοποιούνται οι εκάστοτε αλλαγές και δίνει απαντήσεις σε διάφορα ερωτήματα, όπως σε ποιά ηλικία μπορεί το παιδί να τρέξει, να χοροπηδήσει, να κρατήσει το μολύβι κ.α.. Φυσικά τα παραπάνω θα εξαρτηθούν σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται το παιδί και άρα εκτός από τους γενετικούς, ρόλο διαδραματίζουν και οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως η διατροφή, η άσκηση και ο τρόπος ζωής (Ρήγα, 2015).

Η ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού, χαρακτηρίζεται ως μία αδιάκοπη διαδικασία συνεχόμενων αλλαγών, κατά την οποία η κυριαρχία όλο και πιο σύνθετων επιπέδων κινήσεων αρχίζει να εμφανίζεται στο παιδί. Η ψυχοκινητική ανάπτυξη, αναφέρεται στις αλλαγές που συντελούνται στον γνωστικό, συναισθηματικό, κινητικό και κοινωνικό τομέα, από την αρχή της ζωής, μέχρι και την εφηβεία. Παρουσιάζεται σε διάφορους τομείς και μέσα από ένα ευρύ φάσμα θεωριών κατανοεί την ανάπτυξη των παιδιών (Δημητρακόπουλος & Νατσιοπούλου, 1998).

Κάθε παιδί έχει τον δικό του αναπτυξιακό ρυθμό και αυτό μπορεί να διαφέρει σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά κάθε παιδιού. Αυτές οι διαφοροποιήσεις οφείλονται τόσο σε ατομικούς, βιολογικούς παράγοντες, όσο και στο περιβάλλον στο οποίο το παιδί μεγαλώνει. Και οι δύο παράγοντες αντιπροσωπεύουν μια ένωση σύνθετων σχέσεων μεταξύ διεργασιών που είναι εσωτερικής και εξωτερικής πραγματικότητας. Τα πρώτα χρόνια της ζωής ενός παιδιού, είναι εξαιρετικά σημαντικά για την ανάπτυξη του ψυχοκινητικού τομέα, επομένως η δημιουργία ενός περιβάλλοντος το οποίο θα υποστηρίζει την ανάπτυξη αυτή, αποτελεί σημαντική προτεραιότητα, ένα περιβάλλον το οποίο θα πρέπει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών σε κάθε στάδιο ανάπτυξης. Βασική λοιπόν προϋπόθεση για την δημιουργία ενός ιδανικού περιβάλλοντος, αποτελεί η διαμόρφωσή του με τέτοιον τρόπο ώστε αυτό να ανταποκρίνεται στις συναισθηματικές και νοητικές ανάγκες του παιδιού (Τσαπακίδου, 2007).

Συνεχίζοντας, θα περάσουμε στον τομέα τον γνωστικών δεξιοτήτων. Ο όρος γνωστική ανάπτυξη αναφέρεται στην εξέλιξη και στην αλλαγή, στις διανοητικές και τις πνευματικές ικανότητες, όπως η σκέψη, η κατανόηση, η ικανότητα του ατόμου να συλλογίζεται. Περιλαμβάνει την καθιέρωση - εδραίωση και την απόκτηση της γνώσης. Πρόκειται για τις λειτουργίες εκείνες, που ελέγχονται από τα ανώτερα κέντρα του εγκεφάλου. Οι γνωστικές λειτουργίες, συνδέονται ταυτόχρονα με την κινητική ανάπτυξη και εξέλιξη των παιδιών (Gallahue & Ozmun, 1998).

Από το βρεφική ακόμη ηλικία, ο άνθρωπος αντλεί πληροφορίες από τις κοινωνικές, συναισθηματικές, γλωσσικές και κινητικές εμπειρίες προκειμένου να αναπτύξει τη γνωστική του ικανότητα. Οι γονείς, η οικογένεια, οι φίλοι, οι δάσκαλοι διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στην ανάπτυξη του γνωστικού τομέα, παρέχοντας ένα

υγιές κοινωνικό πλαίσιο, μέσα από το οποίο αναπτύσσεται η γνωστική ικανότητα. Ενήλικες που είναι στοργικοί και φροντίζουν τα παιδιά, αποτελούν την βάση, από την οποία τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν πρότυπα προς μίμηση.

Το πολιτιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μεγαλώνει ένα παιδί, είναι σημαντικό για την γνωστική του ανάπτυξη. Υπάρχουν σημαντικότερες διακυμάνσεις ως προς τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η νοημοσύνη σε διάφορους πολιτισμούς. Αυτό σημαίνει, πως σε ορισμένους πολιτισμούς μπορεί να εκτιμηθούν περισσότερο ορισμένες πτυχές της νοητικής ικανότητας απ' ότι σε κάποιους άλλους (Sternberg & Grigorenko, 2004).

Διάφοροι ερευνητές έχουν ασχοληθεί με την ανάπτυξη του γνωστικού τομέα και έχουν εντοπίσει ένα μεγάλο φάσμα γνωστικών ικανοτήτων. Περιγράφουν την αξιοσημείωτη ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου. Οι μελετητές περιγράφουν τα βρέφη, τα νήπια και τα παιδιά σχολικής ηλικίας ως ενεργούς και αφοσιωμένους μαθητές που κατέχουν ένα απίθανο φάσμα γνωστικών ικανοτήτων. Τα μικρά παιδιά δείχνουν μια φυσική περιέργεια, μια ισχυρή πρόθεση στο να μάθουν. Έτσι θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ο άνθρωπος είναι γεννημένος για να μαθαίνει. Η γνωστική ανάπτυξη λοιπόν περιγράφει τις αλλαγές που πραγματοποιούνται σε έναν άνθρωπο όσο αυτός μεγαλώνει, αλλαγές που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με το εξωτερικό περιβάλλον και αφορούν λειτουργίες όπως η σκέψη, η μάθηση, η αντίληψη. Το παιδί μέσα από τις εμπειρίες αυτές κατανοεί την πραγματικότητα (Δημητρίου-Χατζηγεωφύτου, 2001).

Σε ηλικία περίπου των δύο ετών, τα νήπια έχουν αποκτήσει ήδη σημαντικές νοητικές ικανότητες, όπως η ικανότητα να βάζουν στόχους, αλλά και να γνωρίζουν τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιήσουν προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους αυτούς. Μπορούν να φέρουν στην μνήμη τους γεγονότα του παρελθόντος, αλλά και να κάνουν σκέψεις που αφορούν το μέλλον. Στον δεύτερο με τρίτο χρόνο ζωής, η μεγαλύτερη γνωστική κατάκτηση είναι αυτή της χρήσης των συμβόλων. Πρόκειται για λέξεις ή πράξεις που αντιπροσωπεύουν κάποια άλλη έννοια, όπως πρόσωπα και συμβάντα. Στην ηλικία των τριών χρόνων, η φαντασία κορυφώνεται ενώ συνεχίζεται η γνώση μέσω των προσωπικών εμπειριών. Στα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας παρατηρείται αύξηση των γλωσσικών και αντιληπτικών ικανοτήτων, ενώ βελτίωση παρατηρείται και στον έλεγχο της προσοχής αλλά και της μνήμης. Το λεξιλόγιο

ολοένα και αυξάνεται, ενώ παρατηρείται η χρήση όλο και πιο περίπλοκων φράσεων. Βλέπουμε λοιπόν, μία ραγδαία ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων μέσα σε ένα αρκετά μικρό χρονικό διάστημα (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001)

Συνεχίζοντας, θα περάσουμε στον ψυχοκοινωνικό τομέα. Η γνωστότερη θεωρητική προσέγγιση της ανάπτυξης του ψυχοκοινωνικού τομέα είναι αυτή του Erikson. Ο Erikson πίστευε πως η προσωπικότητα του ανθρώπου αναπτύσσεται σε διάφορα στάδια. Το πρώτο στάδιο βιώνεται μέσω μιας αίσθησης ασφάλειας που προκύπτει από τη γονική φροντίδα που ικανοποιεί τις βασικές ανάγκες. Κατά το επόμενο στάδιο ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης το άτομο από την πλήρη εξάρτηση μεταβαίνει σε μια κατάσταση σχετικής αυτονομίας. Ακολουθεί το στάδιο που επιτρέπει στον άνθρωπο να λαμβάνει αποφάσεις και να αναπτύσσει κάποιες πρωτοβουλίες, ενώ στο στάδιο που φτάνει μέχρι το δωδέκατο έτος της ηλικίας το άτομο επεκτείνει το κοινωνικό του περιβάλλον, καθώς ο κύριος χώρος δραστηριοποίησής του εκτός από το σπίτι, είναι η γειτονιά και το σχολείο (Erikson, 1963).

Η θεωρητική οπτική που λαμβάνεται σχετικά με την συναισθηματική ανάπτυξη στην παιδική ηλικία, είναι ένας συνδυασμός λειτουργικής θεωρίας και θεωρίας των δυναμικών συστημάτων. Το περιβάλλον ενός παιδιού με το οποίο έρχεται σε επαφή καθημερινά, μπορεί να θεωρηθεί δυναμική συνιστώσα, που προσφέρει πολλαπλές συναισθηματικές διαβαθμίσεις. Τα συναισθήματα αλλάζουν σταδιακά ενώ το παιδί ωριμάζει, προκειμένου να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες περιβαλλοντικές περιστάσεις. Η συναισθηματική ανάπτυξη κατά κύριο λόγο αντανάκλα την κοινωνική εμπειρία, συμπεριλαμβανομένου και του πολιτισμικού πλαισίου. Καθώς τα συναισθήματα των παιδιών μεταβάλλονται, τα παιδιά είναι σε θέση να κατανοήσουν τα συναισθήματα και άλλων ανθρώπων. Θα λέγαμε επομένως πως υπάρχει ανάπτυξη της ηθικής σκέψης, την οποία και χρησιμοποιούν στις επαφές τους με άλλα πρόσωπα. Η γνώση αυτή είναι η αφορμή για το παιδί να συμπεριφερθεί με ηθικό τρόπο (Γωνίδα & Μαρκούλης, 2008).

Το παιδί μεγαλώνοντας αποκτά το χαρακτηριστικό της βεβαιότητας με την απόκτηση της ανεξαρτησίας - αυτονομίας, κατά το τρίτο με έκτο χρόνο ηλικίας, όπως και αντίστοιχα τα αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως η αβεβαιότητα και η αμφιβολία. Το παιδί αρχίζει σταδιακά να εγκαταλείπει την παθητικότητα, χαρακτηριστικό της

βρεφικής ηλικίας και να παίρνει πια ενεργό ρόλο στο περιβάλλον, ελέγχοντάς το. Πλέον έχει την επίγνωση, πως μπορεί μόνο του να επιλέξει τις δραστηριότητες του αλλά και να τις εκτελέσει.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της θεωρίας του Erikson, είναι η θέση του για την ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας - προσωπικότητας. Η προσωπική ταυτότητα, αναπτύσσεται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Η προσωπικότητα αυτή συνεχώς μεταβάλλεται λόγω των νέων εμπειριών που ο άνθρωπος αποκτά. Από αυτά γίνεται κατανοητό πως το περιβάλλον συμβάλλει στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη. Επομένως η θετική ενίσχυση από το περιβάλλον ενός παιδιού, θα μπορούσε να οδηγήσει στην δημιουργία προσωπικοτήτων με αυτοπεποίθηση, ανθρώπους ικανούς να βασιστούν στις δυνάμεις τους, ενώ αντίστοιχα, αρνητικά αισθήματα, θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην δημιουργία παιδιών με χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση (Erikson, 1963).

Συνοψίζοντας, η ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη – εξέλιξη αναφέρεται στην αλλαγή της συμπεριφοράς, των συναισθημάτων αλλά και στον τρόπο με τον οποίο το παιδί θα επιλέξει να αναπτύξει τις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους και να αλληλεπιδρά με το περιβάλλον. Και πάλι, για την υγιή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού βασικό ρόλο παίζει το περιβάλλον και κατά κύριο λόγο το οικογενειακό περιβάλλον. Οι γονείς οφείλουν να δείχνουν την αγάπη τους έμπρακτα. Φειδωλές εκδηλώσεις αγάπης θα πρέπει να αποφεύγονται. Επιπλέον, η ηθική συμπαράσταση στα λάθη και στις δυσκολίες, η υπομονή και η ηρεμία αποτελούν σημαντικά στηρίγματα για την σωστή συναισθηματική ανάπτυξη ενός παιδιού.

1.4 Διαδίκτυο και ανάπτυξη του παιδιού

Αναμφισβήτητα ο Ηλεκτρονικός Υπολογιστής και κατ' επέκταση το διαδίκτυο, αποτελούν τα πιο κοινά και συχνά χρησιμοποιούμενα τεχνολογικά επιτεύγματα. Αναμφισβήτητη επιπλέον είναι και η επιρροή που ασκούν στα παιδιά, καθώς και το ότι βρίσκονται άμεσα συνδεδεμένα με την ανάπτυξη των παιδιών. Τα τεχνολογικά ωστόσο επιτεύγματα, μπορεί να προκαλούν και τα προβλήματα των νέων παιδιών,

ιδίως στον τομέα την ανάπτυξης τους.

Με την συνεχόμενη ανάπτυξη και προοδευτική πορεία της τεχνολογίας και των επιτευγμάτων της, καθώς και με την μείωση του κόστους αγοράς των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, τα ποσοστά εισόδου των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών στα νοικοκυριά, έχουν παρατηρήσει τεράστια αύξηση στις τελευταίες δεκαετίες. Με βεβαιότητα θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ορισμένοι δημογραφικοί και οικονομικοί παράγοντες συνδέονται με την τεράστια αύξηση της εισόδου αυτών των τεχνολογικών επιτευγμάτων στα νοικοκυριά. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό πως η διάδοση του διαδικτύου στα νοικοκυριά μέσα σε διάστημα μόλις οκτώ ετών (2000-2008) σχεδόν τριπλασιάστηκε (Valcke et al., 2011).

Ο Ηλεκτρονικός Υπολογιστής, έχει περάσει από πληθώρα τεχνολογικών και λειτουργικών μετασχηματισμών και σήμερα αποτελεί εργαλείο που έχει πολλαπλές χρήσεις, τόσο για εκπαιδευτικούς όσο και για ψυχαγωγικούς και εργασιακούς σκοπούς. Πρόκειται για ένα τεχνολογικό μέσο, από τα πλέον ελκυστικότερα, καθώς μέσω του διαδικτύου, προσφέρει αμέτρητες δυνατότητες στους χρήστες, ανεξαρτήτως ηλικίας και οικονομικής κατάστασης.

Ο ρόλος του Ηλεκτρονικού Υπολογιστή και του Διαδικτύου, συνεχίζει ολοένα να αυξάνεται, όχι μόνο ανάμεσα στον κόσμο των ενηλίκων, αλλά αρχίζει να εξαπλώνεται με ταχύτητα και ανάμεσα στον μικρότερο ηλικιακά πληθυσμό της κοινωνίας. Το έντονο αυτό ενδιαφέρον αρχίζει να παρουσιάζεται ακόμη και από την πρώιμη παιδική ηλικία και ένας Ηλεκτρονικός Υπολογιστής με δυνατότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο, φαίνεται πως παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην ζωή ενός μικρού παιδιού. Αν και έχει παρατηρηθεί μια σημαντική αύξηση της χρήσης του διαδικτύου από παιδιά, δεν υπάρχει παράλληλα μια σαφής κατευθυντήρια οδός που να επισημαίνει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της νέας αυτής κατάστασης με σαφήνεια (Holloway et al., 2013).

Ο τρόπος με τον οποίο το παιδί χρησιμοποιεί τον Ηλεκτρονικό Υπολογιστή και το διαδίκτυο είναι άμεσα συνδεδεμένος με την ηλικία του. Μέχρι την ηλικία των δύο ετών το παιδί είναι σε θέση απλά να χρησιμοποιήσει το πληκτρολόγιο. Επιπλέον, η συγκέντρωση που δείχνει στις εικόνες είναι αόριστη, ενώ η κατανόηση του τι

ακριβώς βλέπει είναι απροσδιόριστη. Οι έρευνες εξάλλου που ασχολούνται με τους τρόπους με τους οποίους το διαδίκτυο χρησιμοποιείται από παιδιά αυτής της ηλικίας είναι περιορισμένες (Holloway et al., 2013).

Όταν το παιδί συμπληρώσει το δεύτερο με τρίτο έτος της ηλικίας, είναι φανερό πως ευχαριστείται με τις εικόνες που βλέπει, αλλά δεν είναι ακόμη σε θέση να αντιληφθεί με μεγάλη ακρίβεια το περιεχόμενο και την σημασία αυτών των εικόνων, ενώ αντιμετωπίζει μια δυσκολία ως προς τον συντονισμό της μίας και της άλλης σκηνής. Αφού το παιδί ολοκληρώσει το πέμπτο με έκτο έτος ζωής αρχίζει και δείχνει το ενδιαφέρον του για τις διάφορες εικόνες που εμφανίζονται στην οθόνη του Ηλεκτρονικού Υπολογιστή. Πλέον είναι σε θέση να κατανοήσει την σχέση της μίας με της άλλης εικόνας, ενώ παράλληλα μπορεί να προχωρήσει ακόμη και στην αποκρυπτογράφηση ενός κρυφού μηνύματος. Επιπλέον τα παιδιά αυτής της ηλικίας αντιμετωπίζουν προβλήματα κατά τη χρήση του διαδικτύου, καθώς έχουν περιορισμένες ικανότητες διαχείρισης της σύγχυσης και παράλληλα δεν μπορούν να εστιάσουν τη προσοχή τους σε μια δραστηριότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα (Baumgarten, 2003).

Από την ηλικία των εννέα με έντεκα ετών επικρατεί κατά κύριο λόγο η γοητεία για τα διαδικτυακά παιχνίδια. Παράλληλα στην ηλικία αυτή, τα παιδιά στα σχολεία, έρχονται σε επαφή με τις εκπαιδευτικές δυνατότητες που προσφέρει ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το διαδίκτυο. Μαθαίνουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο με τρόπο ευέλικτο. Για τα επόμενα χρόνια ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το διαδίκτυο θα αποτελούν την πηγή πληροφόρησης καθώς και επικοινωνίας (Danovski, 2007).

Το διαδίκτυο και ο Ηλεκτρονικός Υπολογιστής, μπορούν να προσφέρουν αμέτρητες εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Θα μπορούσαν δηλαδή να χρησιμοποιηθούν με επιτυχία σε διάφορα στάδια της εκπαίδευσης ακόμη και στο στάδιο της ολοκληρωμένης εκπαίδευσης στην παιδική ηλικία. Τα ενδιαφέροντα γραφικά, τα ηχητικά εφέ, κάνουν την μάθηση με την βοήθεια του διαδικτύου και του ηλεκτρονικού υπολογιστή διασκέδαση και παιχνίδι. Μέσω των σωστών προγραμμάτων και των τεχνικών δυνατοτήτων που προσφέρει ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το διαδίκτυο, οι μικροί μαθητές παύουν να αποτελούν πλέον τους παθητικούς παρατηρητές, αλλά είναι σε θέση να συμμετάσχουν στο μάθημα. Ωστόσο οι ισχυρισμοί σχετικά με την

εκπαιδευτική αξία του διαδικτύου είναι αμφισβητήσιμοι, καθώς αυτό χρησιμοποιείται από τα παιδιά όχι μόνο για εκπαιδευτικούς, αλλά και για ψυχαγωγικούς σκοπούς (Kim, 2003).

Παρ' αυτά, το ψυχαγωγικό κομμάτι του διαδικτύου, τα παιχνίδια μέσω διαδικτύου δηλαδή, δεν θα πρέπει να δαιμονοποιούνται. Τα ηλεκτρονικά παιχνίδια συντροφεύουν τον άνθρωπο ήδη για αρκετές δεκαετίες. Σίγουρο είναι πως τα παιχνίδια αυτά έχουν βοηθήσει τον άνθρωπο να εξελιχθεί πνευματικά και διανοητικά. Σκεπτόμενοι λοιπόν πως τα παιχνίδια είναι συχνά η πρώτη επαφή του παιδιού με το διαδίκτυο, η σωστή επιλογή και η σωστή χρήση τους, θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανάπτυξη της γνωστικής ικανότητας του παιδιού (Anetta, 2008).

Δεν είναι λίγοι οι μελετητές που έχουν αποδείξει πως η χρήση των διαδικτυακών – ψηφιακών παιχνιδιών, βοηθά στο να διεγερθεί, όπως και να ανθίσει η διανοητική ικανότητα του παιδιού. Ίσως λοιπόν, αν τα παιχνίδια αυτά μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν για εκπαιδευτικούς λόγους ή αν χρησιμοποιηθούν με την ευρύτερη έννοια στην διαδικασία της εκπαίδευσης, διαμορφωμένα πάντοτε στις εκπαιδευτικές απαιτήσεις, θα μπορούσαν να επιφέρουν θετικά αποτελέσματα στην υποθετική σκέψη των παιδιών και στην λογική ανάλυση, καθώς και στην ανάπτυξη του κινητικού τομέα μέσω του συντονισμού των ματιών με τα χέρια (Subrahmanyam et al. 2000).

Τα διαδικτυακά παιχνίδια επίσης χαρακτηρίζονται για την απλότητα και έχουν το πλεονέκτημα πως βασίζονται κυρίως σε μια απλή αφηγηματική δομή, απλούστερη από αυτή ενός βιβλίου, πράγμα που την καθιστά ευκολότερη στο να την θυμηθεί ένα παιδί το οποίο ακόμη δεν έχει αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα της μνήμης. Μεγάλο πλεονέκτημα των διαδικτυακών παιχνιδιών στην ανάπτυξη του παιδιού, παίζει το γεγονός πως επιτρέπουν την άμεση ανταμοιβή με την μορφή της αξιολόγησης της απόδοσης του παίκτη. Η άμεση αυτή ανταπόκριση λειτουργεί με θετικό τρόπο στην ψυχολογία του παιδιού, καθώς κάθε φορά που λαμβάνει την επιβράβευση, επιθυμεί να επαναλάβει την διαδικασία που του την χάρισε, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την διαδικασία της μάθησης (Danowski, 2007).

Επιπροσθέτως, ορισμένα προγράμματα στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, αλλά και διάφοροι διαδικτυακοί τόποι, μπορούν να τονώσουν το ενδιαφέρον των μικρών

μαθητών στην ανάγνωση και στην γραφή. Μέσω των διάφορων αυτών εφαρμογών, μαθαίνουν πολύ πιο γρήγορα τα γράμματα και τους ορθογραφικούς κανόνες. Τα διαδικτυακά προγράμματα που ενισχύουν την φαντασία των παιδιών, είναι εξαιρετικά χρήσιμα στην ανάπτυξη της αναγνωστικής ικανότητας, καθώς και στην βελτίωση των δεξιοτήτων κατανόησης περιεχομένου καθώς και στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου. Μάλιστα διαπιστώθηκε πως η ικανότητα ανάγνωσης των παιδιών τρίτης δημοτικού βελτιστοποιήθηκε κυρίως με την χρήση του διαδικτύου, παρά μέσω της παραδοσιακής διδασκαλίας (Cole & Hilliard, 2006).

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως μέσω του διαδικτύου, τα μικρά παιδιά μπορούν να αναπτύξουν την ακοή, την αίσθηση του ρυθμού, την μουσική τους μνήμη. Το διαδίκτυο είναι το μέσο αυτό που φέρνει το παιδί πιο κοντά στην μουσική, καθώς του επιτρέπει να εξοικειωθεί με τον ήχο των μουσικών οργάνων, καθώς ακόμη του δίνει την ευκαιρία να δημιουργήσει τις δικές του μελωδίες. Επειδή η χρήση του διαδικτύου στην διαδικασία της μάθησης, κάνει την μάθηση να μοιάζει παιχνίδι, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία παιδιών που αγαπάνε την μάθηση και την απόκτηση γνώσεων (Hoffmann, 2014).

Ο ρόλος του διαδικτύου ωστόσο, δεν περιορίζεται μόνο σε θέματα εκπαιδευτικής φύσεως αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί επιπλέον και στην ανατροφή του παιδιού, στην συναισθηματική και κοινωνική του ανάπτυξη. Η εργασία στο διαδίκτυο απαιτεί επιμονή και αποφασιστικότητα ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο τις συγκεκριμένες αρετές του παιδιού. Επιπλέον, σε περίπτωση ομαδικών δραστηριοτήτων, το παιδί έρχεται πιο κοντά με την έννοια της ομαδικότητας, της συνεργασίας και της ανάπτυξης του αισθήματος της ευθύνης. Η χρήση λοιπόν του διαδικτύου από παιδιά μικρής ηλικίας, θα μπορούσε να βοηθήσει στην εξέλιξη και ανάπτυξη τους (Hoffmann, 2014).

1.5 Θετικές και αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου στη νοητική και κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού

Ο αριθμός των μικρών παιδιών αλλά και των εφήβων που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο συνεχώς αυξάνεται. Οι διαδικτυακές δραστηριότητες των μικρών παιδιών

συνήθως περιλαμβάνουν την αναπαραγωγή βιντεοπαιχνιδιών, την παρακολούθηση παιδικών προγραμμάτων και την αναζήτηση πληροφοριών κυρίως για εκπαιδευτικούς λόγους. Στις μέρες μας, κάθε νοικοκυριό έχει και από έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή καθώς και συνδρομή στο διαδίκτυο, πράγμα φυσιολογικό αν αναλογιστούμε το φθινό κόστος αγοράς. Αρκετοί μελετητές έχουν ασχοληθεί με το θέμα της χρήσης του διαδικτύου από παιδιά. Χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός πως ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών κάτω των έξι χρόνων έχει χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο και τον ηλεκτρονικό υπολογιστή τουλάχιστον μια φορά στην ζωή του (Rideout et al. 2003).

Ο Erikson (1963), περιέγραψε πως τα έργα και οι ενέργειες των παιδιών ηλικίας τεσσάρων και πέντε ετών πρέπει να βασίζονται στην πρωτοβουλία και όχι στις ενοχές. Τα μικρά παιδιά πρέπει να έχουν την ελευθερία να εξερευνούν την μεγάλη ποικιλία των μαθησιακών υλικών, καθώς και να αποκτούν εμπειρίες από ποικίλες δραστηριότητες. Τα παιδιά πρέπει να έχουν στόχους και σκοπούς στις δραστηριότητες τους και να μην νιώθουν ενοχή για τους στόχους που θέτουν.

Οι Gillespie & Beisser (2001), αναφέρουν πως η θεωρία του Erikson σχετικά με την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, επηρεάζεται από την χρήση των τεχνολογικών επιτευγμάτων από παιδιά μικρής ηλικίας.

Μέσα από την ενθάρρυνση του εξερευνητικού ενστίκτου των παιδιών, τα παιδιά θα αποκτήσουν την αίσθηση της πρωτοβουλίας και επιπλέον η αυτοεκτίμησή τους θα ενισχυθεί. Μελέτες έχουν δείξει πως μικρά παιδιά με πρόσβαση σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές και στο διαδίκτυο είχαν αποκτήσει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση αλλά και αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα παιδιά που δεν είχαν πρόσβαση. Επιπλέον, εκτός από τα θετικά που προσφέρει στην ανάπτυξη του αισθήματος της πρωτοβουλίας και στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, το διαδίκτυο βοηθάει στην ενίσχυση της λειτουργίας της αυτοεξυπηρέτησης (Haugland, 1992).

Η χρήση του διαδικτύου και του ηλεκτρονικού υπολογιστή διασκεδάζει το παιδί. Χρησιμοποιώντας τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και παίζοντας με το διαδίκτυο, το παιδί αρχίζει και πειραματίζεται, ανακαλύπτει νέα πράγματα, δοκιμάζει, βρίσκει λύσεις και κατ' επέκταση βάζει στόχους. Ανυπομονεί περιμένοντας το αποτέλεσμα των διάφορων κινήσεων του και νιώθει ικανοποίηση όταν δέχεται επιβράβευση.

Σημαντικότερο προνόμιο που παρέχει ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το διαδίκτυο, είναι η υπομονή που δείχνει, επιτρέποντας τα παιδιά να κινούνται με τον δικό τους ρυθμό, χωρίς να τα πιέζει για γρηγορότερους ρυθμούς και αποκρίσεις. Παρέχει παράλληλα μία ακόμη σημαντικότερη δυνατότητα. Το παιδί είναι σε θέση να σταματήσει να χρησιμοποιεί τον ηλεκτρονικό υπολογιστή όποτε εκείνο θελήσει, όπως και αντίστοιχα να επιστρέψει σε αυτόν όποτε εκείνο θελήσει (Πετρινώλη, 1992).

Στο διαδίκτυο, υπάρχουν πλήθος εκπαιδευτικών προγραμμάτων τα οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ένα παιδί και τα οποία δεν απαιτούν την παρουσία κάποιου ενήλικα, ο οποίος να χρειάζεται να επιβλέπει την διαδικασία, προκαλώντας με τον τρόπο αυτό άγχος στο παιδί σχετικά με την ορθότητα των απαντήσεών του. Το διαδίκτυο και ο ηλεκτρονικός υπολογιστής λοιπόν, είναι εργαλεία προώθησης της μαθησιακής ανακάλυψης, καθώς τα παιδιά έχουν τον έλεγχο της δικής τους μάθησης (Papert, 1993).

Φυσικά θα ήταν ανόητο να θεωρηθεί πως το διαδίκτυο θα μπορούσε να αντικαταστήσει τον ρόλο του δασκάλου και γενικότερα την ανθρώπινη παρουσία. Η σωστή προσέγγιση θα ήταν να θεωρηθεί ως ένα συμπληρωματικό μέσο εκπαίδευσης. Στην παιδική μάλιστα ηλικία το διαδίκτυο θα πρέπει να χρησιμοποιείται για λόγους εμπλουτισμού των γνώσεων του παιδιού.

Το παιδί, όταν έρχεται σε επαφή με το διαδίκτυο αρχίζει να αποκτά την αυτονομία του, καθώς του δίνεται η ευκαιρία και η δυνατότητα να δουλέψει μόνο του. Επιπλέον, η υπομονή που δείχνει το διαδίκτυο, είναι σημαντικότερη για το παιδί από ψυχολογική άποψη. Το λάθος αποτελεί μέσο μάθησης και όχι ένα απλό γεγονός που δημιουργεί άγχος στο παιδί από τυχόν κοροϊδίες που θα δεχτεί από τους συμμαθητές του ή αποδοκιμασίες των δασκάλων ή ακόμη και φωνές των γονέων. Το διαδίκτυο δεν κοροϊδεύει και το σημαντικότερο, δεν φωνάζει. Συμπερασματικά λοιπόν, το διαδίκτυο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα αποτελεσματικό μέσο ως προς την διαδικασία της μάθησης για μικρά παιδιά.

Όσον αφορά τον νοητικό τομέα λοιπόν, το μικρό παιδί όσο εξοικειώνεται με την χρήση του διαδικτύου, μαθαίνει νέα πράγματα και αποκτά ολοένα και περισσότερες γνώσεις. Παρατηρείται μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη του λεξιλογίου του παιδιού

καθώς το διαδίκτυο, μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή προσφέρει την προβολή των λέξεων δίνοντας τόσο το οπτικό όσο και το ακουστικό ερέθισμα. Χωρίς υπερβολές το διαδίκτυο βοηθά το παιδί στο να κατανοήσει γρήγορα και με μεγαλύτερη ευκολία μαθησιακές έννοιες, καθώς με την βοήθεια διάφορων εκπαιδευτικών σελίδων το παιδί μαθαίνει παίζοντας. Σε έρευνα μάλιστα διαπιστώθηκε πως τα παιδιά που χρησιμοποιούσαν πολυμέσα με τη συμμετοχή των γονέων τους, είχαν περισσότερο ανεπτυγμένο λεξιλόγιο σε σχέση με τα παιδιά που χρησιμοποιούσαν παραδοσιακά μέσα, όπως το χαρτί (Gremmen et al., 2016)

Παρατηρείται επιπλέον και η βελτίωση άλλων ικανοτήτων του παιδιού. Η μνήμη, η παρατηρητικότητα, η αντίληψη, αρχίζουν και ενισχύονται. Οι εικόνες, τα όμορφα χρώματα και τα περίεργα σχήματα που χρησιμοποιούν διαδικτυακές σελίδες που απευθύνονται σε μικρά παιδιά, είναι βέβαιο πως θα εντυπωσιάσουν το παιδί, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον του και κρατώντας με τον τρόπο αυτό την προσοχή του παιδιού επικεντρωμένη σε ένα θέμα σημαντικό. Το παιδί δεν είναι πλέον ένας παθητικός δέκτης, αλλά αντίθετα μπορεί να πάρει τις δικές του αποφάσεις αναπτύσσοντας με τον τρόπο αυτό την κριτική του σκέψη και ικανότητα (Kurt, 2010).

Με σιγουριά πλέον θα λέγαμε πως το διαδίκτυο συμβάλει επίσης στην ανάπτυξη και του ψυχοκοινωνικού - συναισθηματικού τομέα. Η κοινωνικοποίηση ενός ανθρώπου αρχίζει σιγά, σιγά από τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Το διαδίκτυο αναπτύσσει τις κοινωνικές συναναστροφές του παιδιού με άλλα παιδιά, όταν η ενασχόληση μαζί του γίνεται με ομαδικό τρόπο.

Πέρα από τις θετικές επιδράσεις του διαδικτύου στην ανάπτυξη του παιδιού, υπάρχουν αρκετές μελέτες που παρουσιάζουν τους κινδύνους και τις αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου στην ανάπτυξη του ψυχοκοινωνικού και νοητικού του τομέα. Η ρίζα των ερευνών αυτών οφείλεται στον φόβο που επικρατεί πάντα μπροστά σε κάτι άγνωστο.

Σύμφωνα με πλήθος μελετητών το διαδίκτυο δεν προσφέρει τα απαραίτητα εφόδια στα μικρά παιδιά. Συγκεκριμένα αναφέρουν πως η πρόωρη έκθεση των παιδιών στο διαδίκτυο θα μπορούσε να οδηγήσει στον περιορισμό της ανάπτυξης της

δημιουργικότητας, καθώς και στο περιορισμό της ικανότητας του παιδιού να παίρνει αποφάσεις. Το παιδί έτσι μπορεί να χάνει τον χρόνο του, δεδομένου πως η φαντασία του περιορίζεται και δεν γνωρίζει τι θα πει δημιουργικό παιχνίδι (Cordes & Miller, 2000).

Φοβίες διατυπώνονται επίσης για την τυχόν αποξένωση των παιδιών που μπορεί να δημιουργήσει η χρήση του διαδικτύου, με την έννοια πως τα παιδιά ζουν σε μια εικονική πραγματικότητα, χάνοντας την επαφή με τον συνάνθρωπο. Το διαδίκτυο οδηγεί το παιδί στην μοναξιά, απομακρύνοντας το από το περιβάλλον και την φύση. Επιπλέον, τα παιδιά της ηλικιακής ομάδας με την οποία ασχολούμαστε χρειάζονται να λάβουν την επιβράβευση και την ενθάρρυνση από έναν άνθρωπο, από ένα πρόσωπο υπαρκτό. Όταν το παιδί ασχολείται με το διαδίκτυο, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, καθώς βρίσκεται απέναντι σε ένα απρόσωπο και άψυχο κατασκεύασμα (Fairlie & Kalil, 2017).

Κλείνοντας, υπάρχουν απόψεις που υποστηρίζουν πως τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο με ασφάλεια. Πρόκειται για ένα μέσο πολύπλοκο, η κατανόηση του οποίου δυσκολεύει ακόμη και τους ενήλικες, πόσο μάλλον τα μικρά παιδιά. Ναι μεν το διαδίκτυο αποτελεί χώρο όπου υπάρχουν πλήθος πληροφοριών, ωστόσο οι πληροφορίες αυτές δεν είναι πάντα αληθινές. Υπάρχει επομένως ο κίνδυνος της παραπληροφόρησης (Goodwin et al. 1986).

Επιπλέον, από κάποιον λάθος χειρισμό ή ακόμη και από περιέργεια τα παιδιά να έρθουν αντιμέτωπα με πορνογραφικό υλικό και με εικόνες βίας. Δεδομένου του ότι τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας δεν έχουν αναπτύξει πλήρως την προσωπικότητά τους, ενδέχεται να υιοθετήσουν λανθασμένα πρότυπα, αναπτύσσοντας μεγαλώνοντας επιθετικές συμπεριφορές. Μάλιστα ερευνητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα πως οι αρνητικές επιπτώσεις της έκθεσης σε βίαιες σκηνές μέσω των ψηφιακών μέσων, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στη τάση μίμησης συμπεριφορών από τα παιδιά (Bushman & Huesmann, 2006).

Κεφάλαιο 2ο - Μεγαλώνοντας με τη τεχνολογία

2.1 Διαδίκτυο και παιδιά

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρήθηκε μια έκρηξη στην δημιουργία και την κυκλοφορία ηλεκτρονικών μέσων, τα οποία απευθύνονται σε μικρότερα - νεότερα μέλη της κοινωνίας μας. Η κατάσταση αυτή ξεκίνησε αρχικά με την αγορά των βιντεοκασετών και των DVD που απευθύνονταν σε βρέφη και νήπια από ηλικία ενός χρόνου έως και δεκαοκτώ μηνών. Έπειτα, η έναρξη της πρώτης τηλεοπτικής εκπομπής που απευθυνόταν σε βρέφη ηλικίας δώδεκα μηνών. Στις μέρες μας η κατάσταση αυτή έχει ξεφύγει πλέον από τα όρια του φυσιολογικού, καθώς έχουν δημιουργηθεί και προωθηθεί στην αγορά πληκτρολόγια ηλεκτρονικών υπολογιστών για βρέφη έως και εννέα μηνών (Rideout et al., 2003).

Ζούμε στην λεγόμενη ψηφιακή εποχή. Το διαδίκτυο δεν χρησιμοποιείται πλέον μόνο από τους ενήλικες, αλλά παρατηρείται η ραγδαία αύξηση στην χρήση του από νήπια και από παιδιά σχολικής ηλικίας. Τα παιδιά δεν χρησιμοποιούν ωστόσο το διαδίκτυο μόνο όταν αναζητούν πληροφορίες για τις σχολικές τους εργασίες. Είναι ένα ουσιαστικό κομμάτι του κόσμου στον οποίο ζουν και μεγαλώνουν. Είναι ένα στοιχείο εγγενές και αναπόσπαστο. Σε περίπτωση που επιχειρηθεί από κάποιον να αφαιρεθεί η ικανότητα των παιδιών στην πρόσβαση στο διαδίκτυο, χωρίς υπερβολή είναι σαν να έχει επιχειρήσει να αφαιρέσει κάποιο ζωτικό όργανο του παιδιού (Tabone & Messina, 2010).

Τόσο τα παιδιά, όσο και οι ενήλικες, νιώθουν μεγάλη ευχαρίστηση για όλες τις ευκαιρίες που προσφέρει το διαδίκτυο τόσο στην μάθηση, όσο και στην ψυχαγωγία και στην επικοινωνία. Πρόκειται λοιπόν για το μέσο εκείνο που έχει συνεχή και καθημερινή επιρροή στις ζωές μας. Έρευνα του Ο.Η.Ε εκτιμά πως 3,5 δισεκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε καθημερινή βάση. Το ποσοστό των παιδιών ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ χρονών που χρησιμοποιεί το διαδίκτυο ανέρχεται στο 1/2 του συνολικού πληθυσμού (Tabone & Messina, 2010).

Το σπίτι, αποτελεί το πρωταρχικό μέρος, όπου το παιδί έρχεται σε επαφή με το διαδίκτυο για πρώτη φορά. Το χρησιμοποιεί από την νηπιακή ηλικία για διάφορους λόγους. Θα μπορούσαμε να πούμε πως γίνονται χρήστες του διαδικτύου από την ηλικία των δύο ετών και τα ποσοστά των χρηστών αυξάνονται, όσο αυξάνεται και η ηλικία. Αν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για λόγους ψυχαγωγίας και εξοικειωθούν κατά κάποιο τρόπο με την χρήση του, μεγαλώνοντας και μόλις φτάσουν στην σχολική ηλικία, θα βλέπουν το διαδίκτυο ως ένα ήδη γνωστό εργαλείο, το οποίο και θα μπορούν να χρησιμοποιούν με σχετική άνεση στις σχολικές τους εργασίες (Mantovani & Ferri, 2006).

Το διαδίκτυο είναι σημαντικό εργαλείο στα χέρια της εκπαίδευσης. Πέρα από αυτό είναι ένα εργαλείο που διευκολύνει την επικοινωνία και την ψυχαγωγία. Μέσω του διαδικτύου τα παιδιά θεωρούν πως βρίσκονται πάντοτε σε επαφή με τους φίλους τους, ότι αποτελούν μέρος μιας ομάδας. Μέσω των δυνατοτήτων για παιχνίδι που προσφέρει το διαδίκτυο τα παιδιά δεν νιώθουν πλήξη. Θα λέγαμε πως το διαδίκτυο θεωρείται αναγκαίο, το οποίο βγάζει από την πλήξη και την ρουτίνα το άτομο.

Τα παιδιά στην εποχή μας μεγαλώνουν σε σπίτια πλούσια σε ηλεκτρονικά μέσα και σε τεχνολογίες. Επομένως καθημερινά έρχονται σε επαφή με ένα ευρύ φάσμα ψηφιακών εργαλείων. Ωστόσο, το υψηλό αυτό επίπεδο παρουσίας ψηφιακών συσκευών στο σπίτι, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι τα μέσα αυτά τίθενται στην διάθεση των παιδιών, ούτε μπορούμε να οδηγηθούμε με μεγάλη βεβαιότητα στο συμπέρασμα της καθημερινής χρήσης τους από τα παιδιά. Βασισμένοι ωστόσο σε πλήθος ερευνών θα λέγαμε πως η χρήση του διαδικτύου από πολύ μικρά παιδιά έχει αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό καθώς ολοένα αυξάνονται και οι συσκευές που επιτρέπουν την πρόσβαση στο διαδίκτυο. Οι συσκευές αυτές ολοένα γίνονται απλούστερες προκειμένου ο καθένας να είναι σε θέση να τις χρησιμοποιήσει. Και όταν λέμε ο καθένας, εννοούμε ακόμη και νήπια τα οποία ακόμη δεν ξέρουν να γράφουν και να διαβάζουν (Rideout et al., 2003).

Όπως έχει παρατηρηθεί, μεγάλος αριθμός νηπίων και παιδιών σχολικής ηλικίας τα οποία επισκέπτονται το διαδίκτυο, προτιμούν περισσότερο να ασχοληθούν με παιχνίδια εικονικής πραγματικότητας. Πρόκειται για έναν όρο που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις ειδικές ρυθμίσεις προσομοίωσης, οι οποίες επιτρέπουν τα

παιδιά να παίζουν διαδικτυακά παιχνίδια, καθώς και να συνομιλούν με τους φίλους τους μέσα από ένα εικονίδιο που τους αντιπροσωπεύει (avatar) (Blake et al., 2012).

Τα περισσότερα παιδιά αποκτούν εύκολα και γρήγορα τις βασικές λειτουργικές δεξιότητες, προκειμένου να είναι σε θέση να χρησιμοποιούν τα διάφορα τεχνολογικά μέσα που τους επιτρέπουν την σύνδεση στο διαδίκτυο. Αρκετά μάλιστα σε πολύ νεαρή ηλικία έχουν εξελιχθεί σε καταρτισμένους χρήστες του διαδικτύου, μπορώντας να πραγματοποιούν με ευκολία την αναζήτησή τους στο διαδίκτυο. Έκπληξη προκαλεί το γεγονός πως ορισμένα από αυτά, έχουν εξελίξει ακόμη περισσότερο τις δυνατότητες που τους παρέχει το διαδίκτυο, μπορώντας να χρησιμοποιήσουν και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προκειμένου να συνομιλούν με τους φίλους τους ή με κάποιο πρόσωπο της οικογένεια που βρίσκεται σε απόσταση. Τα παιδιά τα οποία βρίσκονται στην νηπιακή ηλικία και τα οποία δεν έχουν κατακτήσει ακόμη την ικανότητα της ανάγνωσης βασίζονται στην αναγνώριση των θεμάτων και των εικόνων στην αναζήτησή τους. Γι' αυτό και χρειάζονται απλούστερα μέσα για να συνδεθούν στο διαδίκτυο (Daramola, 2015).

Τα παιδιά μαθαίνουν παρατηρώντας. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας μαθαίνουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο παρατηρώντας τους γονείς αλλά και άλλα μέλη της οικογένειας. Επιπλέον, η διαδικασία αυτή γίνεται ευκολότερη σε περίπτωση που εμπλέκονται μεγαλύτερα αδέρφια. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι γονείς αγνοούν πως οι συμπεριφορές και οι κινήσεις τους αντανακλώνται στα παιδιά. Άλλωστε, δεν είναι λίγες οι φορές που οι ίδιοι οι γονείς παροτρύνουν τα παιδιά τους παρά το μικρό της ηλικίας τους, να χρησιμοποιήσουν κάποιο τεχνολογικό μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο (Findahl, 2014).

Τα μικρά σε ηλικία παιδιά, προσελκύονται λοιπόν από δραστηριότητες στο διαδίκτυο, από τις οποίες μπορούν να μάθουν, να διασκεδάσουν και να επικοινωνήσουν. Με άλλα λόγια θα χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο για να παίξουν ψηφιακά παιχνίδια, να ακούσουν μουσική, να παρακολουθήσουν βίντεο και για να επικοινωνήσουν. Οι ολοένα αυξανόμενες ικανότητες στον κινητικό, γνωστικό και συναισθηματικό τομέα ανοίγουν στα παιδιά ηλικίας έξι με εννιά ετών την είσοδό τους σε πληθώρα δυνατοτήτων στο διαδίκτυο. Όταν τα παιδιά φτάνουν στο πέμπτο έτος ηλικίας έχουν αποκτήσει τις επαρκείς κινητικές και γνωστικές ικανότητες για να

χρησιμοποιήσουν τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, αλλά και τα άλλα τεχνολογικά μέσα που επιτρέπουν την πρόσβαση στο διαδίκτυο. Στην ηλικία αυτή τα παιδιά σταδιακά αρχίζουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και για εκπαιδευτικούς σκοπούς (Johnson, 2010).

Παρά το γεγονός πως τα περισσότερα παιδιά στις μέρες μας έχουν τις απαραίτητες ικανότητες προκειμένου να συνδεθούν στο διαδίκτυο, πολλές φορές οι ικανότητες υπερεκτιμούνται με αποτέλεσμα οι γονείς να μην δίνουν την απαραίτητη προσοχή. Συνέπεια αυτού, είναι η έκθεση των παιδιών σε ακατάλληλο περιεχόμενο καθώς και σε καταστάσεις στις οποίες είναι δύσκολο να ανταπεξέλθουν μόνα τους. Οι κίνδυνοι αυτοί αναλογούν και στην ηλικία του παιδιού. Παιδιά ηλικίας έξι με επτά ετών, των οποίων η αναγνωστική ικανότητα δεν έχει ακόμη κατακτηθεί πλήρως, όπως και η κριτική τους σκέψη, διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο αναλογικά με μεγαλύτερα παιδιά.

2.2 Η χρήση του διαδικτύου

Καθημερινά ακούμε πως το διαδίκτυο αποτελεί την επανάσταση των τελευταίων χρόνων. Πρόκειται για ένα εργαλείο που έχει διευκολύνει την ενημέρωση, την ψυχαγωγία αλλά και γενικότερα τον επιστημονικό κόσμο. Καθώς τα τεχνολογικά επιτεύγματα συνεχώς εξελίσσονται, οι χρήστες του διαδικτύου είναι πλέον σε θέση να πραγματοποιήσουν πλήθος ενεργειών, όπως να συνομιλήσουν με ανθρώπους που βρίσκονται σε οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη, να πραγματοποιήσουν αγορές χωρίς να χρειαστεί να βγουν από το σπίτι τους, να πληρώσουν λογαριασμούς, να το χρησιμοποιήσουν για ενημερωτικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, καθώς και πλήθος άλλων χρήσεων. Το διαδίκτυο με άλλα λόγια ανοίγει τον δρόμο στην εύκολη επίτευξη ενεργειών, οι οποίες μέχρι τώρα φάνταζαν δύσκολες και αν όχι δύσκολες, σίγουρα χρονοβόρες (Livingstone & Haddon 2009)

Τις τελευταίες δεκαετίες, η χρήση του διαδικτύου αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς, όχι μόνο στην χώρα μας, αλλά σε όλο τον πλανήτη. Στοιχεία που έχει αποκαλύψει η Eurostart το 2016 το 85% των ευρωπαϊκών νοικοκυριών είχε πρόσβαση στο διαδίκτυο.

Το διαδίκτυο αποτελεί το εργαλείο εκείνο, μέσω του οποίου χρήστες κάθε ηλικίας μπορούν να εισέλθουν σε έναν χώρο γεμάτο πληροφορίες. Θα μπορούσαμε άλλωστε να το χαρακτηρίσουμε ως έναν εικονικό θησαυρό πληροφοριών. Οι πληροφορίες αυτές αφορούν οποιοδήποτε θέμα. Δεν υπάρχουν θέματα γνωστά στην ανθρωπότητα για τα οποία δεν θα υπάρχουν πληροφορίες. Η ψυχαγωγία επίσης, είναι μία από τις σημαντικότερες παροχές του διαδικτύου, που το καθιστά μια από τις πιο δημοφιλείς δραστηριότητες των ανθρώπων όλων των ηλικιών. Καθένας θα μπορούσε να εντοπίσει πράγματα τα οποία των ευχαριστούν και τον διασκεδάζουν. Το διαδίκτυο επομένως αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αλλά και εντυπωσιακότερα τεχνολογικά- επιστημονικά επιτεύγματα και έχει προσφέρει πλήθος ευεργετημάτων στους ανθρώπους. Επί του παρόντος, οι υπηρεσίες και τα μεγάλα οφέλη που προσφέρει το διαδίκτυο το καθιστούν ως το μέσο το οποίο χρησιμοποιείται σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής (Livingstone & Haddon 2009).

Ορίζεται λοιπόν, ως το ηλεκτρονικό δίκτυο, το οποίο συνδέει τους ανθρώπους και διαθέτει πλήθος πληροφοριών. Μέσω των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των άλλων τεχνολογικών μέσων επιτρέπεται η επικοινωνία μεταξύ προσώπων και η απόκτηση πληροφοριών (DiMaggio, Hargittain, Neuman & Robinson, 2001).

Η εφεύρεση του διαδικτύου άνοιξε τις πόρτες σε έναν νέο κόσμο. Πρόκειται για τον κόσμο των πληροφοριών, όσον αφορά την συλλογή και την διάδοση τους. Το διαδίκτυο απέκτησε μεγάλη φήμη κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Οι άνθρωποι πλέον άρχισαν να συνδέονται στο διαδίκτυο για να ενημερώνονται για την επικαιρότητα, εγκαταλείποντας σταδιακά τις εφημερίδες ή την τηλεόραση. Οι μαθητές, άρχισαν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για τις πληροφορίες που χρειάζονταν στις σχολικές τους εργασίες, εγκαταλείποντας σταδιακά τις βιβλιοθήκες. Όλοι μας πλέον, αποδεχόμαστε το διαδίκτυο ως ένα επαναστατικό μέσο, το οποίο άλλαξε ριζικά τις ζωές μας. Φυσικά, το διαδίκτυο αποτελεί το μέσο το οποίο θα μπορούσε να βοηθήσει και να ενισχύσει τις ζωές μας, αλλά θα μπορούσε επίσης να προκαλέσει βλάβες σε αυτές (Kubey, 2000).

Το διαδίκτυο και η χρήση του έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον διάφορων μελετητών, από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της δημόσιας υγείας, της πολιτικής επιστήμης, της εκπαίδευσης και πλήθους άλλων

κλάδων. Ποιος ωστόσο είναι ο λόγος που η χρήση του διαδικτύου έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πλήθος μελετητών και έχει εγείρει τόσα πολλά ερωτηματικά σχετικά με την ορθότητα της χρήσης του; Αυτό ενδέχεται να συνέβη γιατί το διαδίκτυο αποτελεί ένα ενεργό μέσο, το οποίο αλληλεπιδρά με τον άνθρωπο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως ο όρος που έχει επικρατήσει για τους ανθρώπους που ασχολούνται με το διαδίκτυο είναι «χρήστης», αντί για τον όρο «θεατή» που επικρατεί για τους ανθρώπους που παρακολουθούν τηλεόραση, ή αναγνώστης ή ακροατής. Ο όρος αυτός υποδηλώνει κάποια ενέργεια. Οι χρήστες του διαδικτύου μπορούν να δημιουργήσουν, να αναζητήσουν να διαδώσουν πληροφορίες (Kim, 2003).

Κλείνοντας, θα λέγαμε πως το διαδίκτυο είναι το μέσο εκείνο που υπερβαίνει τον χώρο και τον χρόνο. Είναι το μέσο η που εμβέλεια του είναι παγκόσμια. Αυτό σημαίνει πως οι άνθρωποι οι οποίοι το χρησιμοποιούν μπορούν εύκολα να γνωρίσουν και να συνομιλήσουν με ανθρώπους απ' όλο τον κόσμο, πράγμα αδιανόητο πριν από κάποιες δεκαετίες. Το διαδίκτυο δεν περιέχει χρονικούς περιορισμούς. Δεν χρειάζεται να περιμένουμε για να παρακολουθήσουμε το πρόγραμμα που επιθυμούμε, ούτε και να ανησυχούμε πως θα το χάσουμε. Όποτε θέλουμε και όσες φορές θέλουμε μπορούμε να ανατρέξουμε και να το παρακολουθήσουμε (Kim, 2003).

2.3 Παιδιά προσχολικής και παιδικής ηλικίας και χρήση του διαδικτύου

Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί στην Ευρώπη ένα σημαντικό ποσοστό αύξησης στην χρήση του διαδικτύου από παιδιά και νέους ανθρώπους. Ιδιαίτερα, παρατηρείται η ολοένα αυξανόμενη ενασχόληση με το διαδίκτυο από παιδιά προσχολικής και σχολικής (παιδικής) ηλικίας. Το γεγονός αυτό θα λέγαμε πως αποτελεί μια φυσική εξέλιξη, δεδομένου του ότι το διαδίκτυο έχει μπει για καλά στις ζωές των ανθρώπων, μέσα από διάφορες ηλεκτρονικές συσκευές όπως οι τηλεοράσεις, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, τα κινητά τηλέφωνα, τα tablet και πλήθος άλλων συσκευών. Η ευκολία πρόσβασης στο διαδίκτυο, μέσα από τόσες πολλές συσκευές, το καθιστούν ως μία δημοφιλή δραστηριότητα ανάμεσα στα παιδιά (Lister

et al. 2009).

Παιδιά ηλικίας εννέα με δώδεκα ετών, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο με την ευκολία που θα το χρησιμοποιούσε ένας έφηβος πριν από λίγα χρόνια. Ωστόσο και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Οι μελέτες ωστόσο που ασχολούνται με την χρήση του διαδικτύου από παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι ιδιαίτερα περιορισμένες (Holloway et al. 2013).

Παρά το γεγονός πως ανά τον κόσμο υπάρχουν πλέον ενεργοί χρήστες του διαδικτύου πολύ μικρής ηλικίας, οι περισσότεροι ερευνητές έχουν στρέψει το ενδιαφέρον τους στους έφηβους χρήστες του διαδικτύου καθώς και στους κινδύνους που αυτοί αντιμετωπίζουν. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε, πως ελάχιστη προσοχή έχει δοθεί σχετικά με την προστασία των μικρών παιδιών κατά την περιήγηση τους στο διαδίκτυο, αλλά και στα μέσα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου οι μικροί αυτοί χρήστες να επωφεληθούν από αυτή τη ενασχόληση.

Δεδομένης της σημαντικής αύξησης της χρήσης του διαδικτύου από παιδιά προσχολικής - παιδικής ηλικίας, οι γονείς έμειναν χωρίς κάποια ενημέρωση σχετικά με τους κινδύνους που θα μπορούσε να επιφέρει η χρήση του διαδικτύου στα παιδιά, αλλά και τα ενδεχόμενα οφέλη που θα μπορούσαν τα παιδιά να αποκτήσουν από την ενασχόληση τους με το διαδίκτυο. Οι γονείς στις μέρες μας δυστυχώς δεν έχουν την κατάλληλη ενημέρωση, αλλά και τις απαιτούμενες γνώσεις ώστε να μπορέσουν να υποδείξουν στα παιδιά τους τον σωστό τρόπο, τον οποίο θα έπρεπε να ακολουθήσουν προκειμένου να ευεργετηθούν από αυτό. Οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να οικοδομήσουν ισχυρότερες σχέσεις με τους γονείς, υποστηρίζοντάς τους μέσω του διαμοιρασμού των γνώσεών τους σχετικά με τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του διαδικτύου (Naeyc, Technology and interactive media as tools in early childhood programs).

Ο ενθουσιασμός των μικρών παιδιών σχετικά με το διαδίκτυο και την χρήση αυτού, είναι έκδηλος. Πρόκειται εξάλλου για το μέσο, το οποίο προσφέρει αμέτρητες επιλογές στα παιδιά. Επιλογές, οι οποίες έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση, με την ψυχαγωγία και το παιχνίδι τους. Το διαδίκτυο αποτελεί το μέσο το οποίο θα μπορούσε να προσφέρει πλήθος ευκαιριών στα παιδιά. Και μιλώντας για ευκαιρίες,

αναφερόμαστε στα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την χρήση του διαδικτύου σε διάφορους τομείς της ζωής των παιδιών (Omar, 2014).

Θα μπορούσαμε να πούμε πως οι ευκαιρίες που προσφέρει το διαδίκτυο στα παιδιά, μετριούνται αναλόγως των θετικών ή αρνητικών δραστηριοτήτων που επιλέγουν τα παιδιά να πραγματοποιήσουν. Έτσι φαίνεται πόσο σημαντική είναι η σωστή ενημέρωση που πρέπει να δοθεί στα παιδιά σχετικά με το διαδίκτυο, ενημέρωση που δυστυχώς παρουσιάζεται ελλιπής.

Ένας μικρός αριθμός μελετών υπάρχει σχετικά με την χαρτογράφηση του ποσού της αύξησης της χρήσης του διαδικτύου από τα νεότερα μέλη της κοινωνίας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή επιτροπή έρευνας, παρουσιάζει πως κατά την τελευταία δεκαετία όλο και νεαρότερες ηλικίες αρχίζουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Για παράδειγμα μία έρευνα του 2005, που διεξήχθη στις χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έδειξε πως το 34 % των ηλικιών έξι με επτά χρονών χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο. Ο αριθμός αυτός αυξήθηκε το 2008 στο 42 % για τα παιδιά ηλικίας έξι ετών, ενώ για τα παιδιά ηλικίας επτά χρονών αυξήθηκε στο 52 % (European Commission, 2008).

Αντίστοιχα, πιο πρόσφατες μελέτες δείχνουν την αύξηση στο ποσοστό των παιδιών ηλικίας τριών με τεσσάρων ετών που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Αυτές οι αυξήσεις που συνεχώς παρατηρούνται, αντικατοπτρίζουν την παγκόσμια εικόνα, ειδικά στις χώρες του αναπτυγμένου - Δυτικού πολιτισμού. Πρόκειται για μια καθαρά ψηφιοποιημένη παιδική ηλικία (Digital Childhood), όρος ο οποίος έχει γίνει αποδεκτός από πλήθος μελετητών (Torgesten & Kaare, 2004).

Ο Prensky (2001), ονομάζει τα παιδιά που μεγαλώνουν μέσα σε αυτή την άκρως τεχνολογικά προσανατολισμένη κοινωνία «digital natives». Στα ελληνικά θα μπορούσαμε να μεταφράσουμε τον όρο αυτό ως «αυτόχθονες του ψηφιακού κόσμου». Ο υπόλοιπος πληθυσμός σύμφωνα με τον Prensky χαρακτηρίζεται ως «digital immigrants», όρος που μεταφράζεται στα ελληνικά ως ψηφιακοί μετανάστες. Οι ψηφιακοί μετανάστες, θα μπορούσαν να μάθουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται το διαδίκτυο, με μεγαλύτερη ωστόσο προσπάθεια από αυτή που καταβάλλουν οι αυτόχθονες του ψηφιακού κόσμου. Όπως ακριβώς συμβαίνει και

στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας. Διαφορετική είναι η προσπάθεια που καταβάλλει ο άνθρωπος που μαθαίνει μια γλώσσα πέραν της μητρικής του, διαφορετική προσπάθεια καταβάλλει ο άνθρωπος, του οποίου η γλώσσα αυτή είναι η μητρική.

Ο Prensky (2001), επίσης υποστηρίζει πως οι αυτόχθονες του ψηφιακού κόσμου έχουν συνδεθεί περισσότερο από τις άλλες γενιές με τις διάφορες τεχνολογίες, όπως τα κινητά τηλέφωνα, τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Η γενιά αυτή είναι περισσότερο συνδεδεμένη με τις τεχνολογίες επικοινωνίας κυρίως τις διαδικτυακές, παρά οι προηγούμενες γενιές.

Η εμφάνιση επιπλέον τεχνολογικών προϊόντων με εικόνες αφής, βοηθάν κατά μεγάλο βαθμό την αύξηση του ποσοστού των παιδιών προσχολικής και παιδικής ηλικίας που αρχίζουν και χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Για τα παιδιά της ηλικιακής αυτής ομάδας, είναι πιο εύκολο να χρησιμοποιήσουν τέτοιου είδους τεχνολογικά μέσα. Και ο λόγος την προτίμησης αυτής είναι ξεκάθαρος. Οι κινητικές δεξιότητες των παιδιών προσχολικής ηλικίας δεν έχουν ακόμη ολοκληρωθεί, στο σημείο τουλάχιστον που απαιτεί η χρήση ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επιπλέον, η αναζήτηση στο διαδίκτυο παίρνει ακόμη πιο απλή μορφή. Ας μην ξεχνάμε πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας ακόμη δεν έχουν μάθει να γράφουν και να διαβάζουν. Είναι σε θέση ωστόσο απομνημονεύοντας μια εικόνα και το λογότυπο της σελίδας που επιθυμούν, να εισέλθουν στην σελίδα αυτή απλώς πατώντας πάνω στο εικονίδιο της (Holloway, 2013).

Στις μέρες μας, έχουν δημιουργηθεί πλήθος συσκευών, οι οποίες απευθύνονται και στοχεύουν άμεσα στα παιδιά της προσχολικής - παιδικής ηλικιακής ομάδας. Αυτή η μόδα γίνεται ολοένα και πιο έντονη και εμφανής στις αναπτυγμένες χώρες, όπου η χρήση του διαδικτύου έχει μπει για τα καλά στις ζωές των ανθρώπων και βρίσκεται σε υψηλά ποσοστά. Η γενιά αυτή, θα λέγαμε λοιπόν, πως έχει μπει στο στόχαστρο των εμπόρων και των διαφημιστών περισσότερο από κάθε άλλη γενιά. Συνεχίζοντας, έντονη θα λέγαμε πως είναι η πεποίθηση πως τα παιδιά που γεννιούνται και μεγαλώνουν σε αυτή τη άκρως ψηφιοποιημένη εποχή, την εποχή δηλαδή που τα μέσα, τα οποία επιτρέπουν την χρήση του διαδικτύου, βρίσκονται παντού, έχουν εκ

φύσεως τις ψηφιακές δεξιότητες. Φυσικά κάτι τέτοιο δεν είναι λογικό να συμβαίνει (Rideout et al., 2003).

Τα μικρά παιδιά διαφοροποιούνται ως προς τους εφήβους και τους ενήλικες στην διαδικτυακή συμπεριφορά τους. Όπως παρατηρείται, τα μικρά παιδιά είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν ταυτόχρονα περισσότερες διαδικτυακές δραστηριότητες σε σχέση με τις παλαιότερες γενιές (Lips et al., 2015).

Αυτό που γνωρίζουμε ωστόσο για τις διαδικτυακές συμπεριφορές της νέας γενιάς χρηστών, προέρχεται θα μπορούσαμε να πούμε, και από την εμπειρία μας σχετικά με όλα όσα ίσχυαν για τις παλαιότερες γενιές. Θα λέγαμε πως οι γνώσεις μας σχετικά με την διαδικτυακή συμπεριφορά των μικρών παιδιών βασίζονται κυρίως στην εμπειρία και εν μέρει στις υποθέσεις. Μια γενικά διαδεδομένη υπόθεση είναι αυτή που υποστηρίζει πως το διαδίκτυο και η ανάπτυξη των τεχνολογικών επιτευγμάτων θα προσφέρουν θετικά αποτελέσματα ως προς την εκπαίδευση και την μάθηση των μαθητών του δημοτικού σχολείου, οδηγώντας τους σταδιακά σε αυξημένα μαθησιακά και εκπαιδευτικά αποτελέσματα.

Η έλλειψη μελετών, οι οποίες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους σε πολύ μικρά παιδιά, ενδέχεται και να αντανakλούν την δυσκολία του να ενταχθεί αυτή η ηλικιακή ομάδα στα ερευνητικά προγράμματα. Καθώς ακόμη τα παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν έχουν κατακτήσει την ικανότητα της ανάγνωσης και της γραφής, είναι εξαιρετικά δύσκολο να ενταχθούν στο πλάνο των διάφορων ερευνών, καθώς ακόμη δεν είναι ικανά να μπορέσουν να εκφράσουν την άποψη τους και την γνώμη τους, δεν έχουν μια σφαιρική άποψη των καταστάσεων καθώς και δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν τον βαθμό σοβαρότητας αυτών των ερευνών (Lips et al., 2017).

Απ' όλα αυτά συμπεραίνουμε πως οι έρευνες που περιλαμβάνουν παιδιά προσχολικής ηλικίας ή και ακόμη παιδιά της πρώτης παιδικής ηλικίας, είναι μερικώς περιορισμένες. Οι έρευνες αυτές, αν και περισσότερο χρονοβόρες από τις άλλες, είναι ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς επιτρέπουν να ακουστούν και οι φωνές των μικρών παιδιών. Η ανάγκη για περισσότερες τέτοιες έρευνες, οι οποίες περιλαμβάνουν παιδιά προσχολικής ηλικίας, είναι σημαντικότερη και για να πραγματοποιηθούν απαιτείται διαφορετική χρηματοδότηση.

Συνεχίζοντας, αξίζει να αναφέρουμε ορισμένες από τις δραστηριότητες που επιλέγουν τα παιδιά προσχολικής και παιδικής ηλικίας να πραγματοποιούν στο διαδίκτυο. Οι δραστηριότητες που τα παιδιά προσχολικής - παιδικής ηλικίας επιλέγουν να πραγματοποιούν στο διαδίκτυο, θα μπορούσαν να χωριστούν σε τρεις βασικές κατηγορίες: στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την εκπαίδευση και την μάθηση, στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την ψυχαγωγία και τέλος στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την επικοινωνία (Pruulmann- Vengerfeld & Runnel, 2012).

Επιπλέον οι Livingstone & Helsper (2010), επισημαίνουν πως υπάρχουν έξι είδη διαδικτυακών ευκαιριών για τα παιδιά αυτών των ηλικιακών ομάδων. Τα έξι αυτά είδη είναι τα ακόλουθα: οι ευκαιρίες που αφορούν τον τομέα της επικοινωνίας, αυτές που αφορούν την ψυχαγωγία, αυτές που δίνουν την δυνατότητα συμμετοχής, οι ευκαιρίες στην δημιουργικότητα και τέλος στην έκφραση. Κάθε ένα από τα έξι είδη ευκαιριών, δίνει στο παιδί την δυνατότητα για θετική ανάπτυξη σε πολλούς τομείς της ζωής του.

Διάφορες έρευνες σχετικά με το τι ακριβώς κάνουν τα Ευρωπαϊκά παιδιά στο διαδίκτυο ηλικίας κάτω των δώδεκα ετών θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι σχετικά πρόχειρες. Κάποιες χώρες έχουν αρχίσει να καταγράφουν τι ακριβώς κάνουν τα πολύ μικρά παιδιά στο διαδίκτυο, ενώ κάποιες άλλες θα λέγαμε πως ακόμη αδιαφορούν. Τα παιδιά προσχολικής - παιδικής ηλικίας χρησιμοποιούν το διαδίκτυο κυρίως για λόγους ψυχαγωγίας. Τα παιδιά ηλικίας κάτω των τριών με τεσσάρων χρόνων είναι πιο πιθανό να περάσουν την ώρα τους παρακολουθώντας βίντεο ή κάποια παιδικά προγράμματα. Το YouTube για παράδειγμα, είναι μια από τις αγαπημένες σελίδες των παιδιών αυτής της ηλικίας. Όταν φτάσουν στην ηλικία των τεσσάρων αρχίζουν να ενδιαφέρονται περισσότερο και να παίζουν διαδικτυακά παιχνίδια (Tenwen et al. 2012).

Μεγαλώνοντας τα ενδιαφέροντά τους αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται. Αρχίζουν λοιπόν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την αναζήτηση πληροφοριών, προκειμένου να βοηθηθούν στις σχολικές εργασίες τους, αλλά το χρησιμοποιούν και για την κοινωνικοποίηση τους (Findahl, 2012).

Τα διαδικτυακά παιχνίδια κατέχουν επίσης σημαντική θέση στις δραστηριότητες των παιδιών αυτών των δύο ηλικιακών ομάδων. Μέσω των διαδικτυακών παιχνιδιών, τα παιδιά παίζουν αλλά και επικοινωνούν με συνομήλικους. Παρατηρείται μεγάλη αύξηση στα ποσοστά των παιδιών που εισέρχονται στο κόσμο της εικονικής πραγματικότητας, κυρίως στις ηλικίες των τριών έως έντεκα ετών. Ωστόσο, η συλλογή πληροφοριών που αφορούν τον τομέα των διαδικτυακών παιχνιδιών είναι κάπως θολή, δεδομένου πως δεν υπάρχει ακόμη κάποιος γενικός όρος ο οποίος θα ξεχωρίζει τα παιχνίδια εικονικής πραγματικότητας από τα διαδικτυακά παιχνίδια. Η διαφοροποίηση μεταξύ τους ωστόσο, είναι μικρή (Teen, Preteen 2009).

Έχει παρατηρηθεί επιπλέον, η ολοένα αυξανόμενη προτίμηση των παιδιών ηλικίας έξι με δώδεκα ετών, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παρά το γεγονός πως η έρευνα στο πεδίο αυτό παρουσιάζεται προβληματική, υπάρχουν στοιχεία που φανερώνουν την συνεχόμενη αυτή αύξηση. Πιο γνωστό και ευρέως διαδεδομένο μέσο κοινωνικής δικτύωσης στις μέρες είναι το Facebook. Παρότι η σελίδα αυτή, βάσει κανονισμών, απαγορεύει ρητά την δημιουργία λογαριασμών σε παιδιά ηλικίας κάτω των δεκατριών ετών, εντούτοις συναντάμε ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών ηλικίας έξι ετών και πάνω με προσωπικούς λογαριασμούς στο συγκεκριμένο μέσο κοινωνικής δικτύωσης (Broadbent, Green & Gardner, 2013).

Παρά το γεγονός πως τα παιδιά προσχολικής και παιδικής ηλικίας έχουν πάντα μαζί τους έναν ενήλικα ο οποίος επιβλέπει την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, εντούτοις χαίρονται ιδιαίτερα όταν χειρίζονται μόνο τους τα προγράμματα. Εντύπωση ωστόσο προκαλεί, πως στις μέρες μας παιδιά ηλικίας τριών με δώδεκα ετών έχουν τα δικά τους tablet. Τα tablet αποτελούν το μέσο, μέσω του οποίου τα παιδιά ηλικίας τριών με έξι ετών προτιμούν να συνδέονται στο διαδίκτυο, καθώς η χρήση τους είναι εύκολη και δεν απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις (Ofcom, 2017).

Συνοψίζοντας λοιπόν, θα λέγαμε πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας (2- 6 ετών), προσελκύονται από δραστηριότητες στο διαδίκτυο, οι οποίες τους προσφέρουν ευκαιρίες στην μάθηση και στην ανόητη διασκέδαση. Τα παιδιά αυτής της ηλικίας όσον αφορά τον τομέα της μάθησης, είναι πρόθυμα να ασχοληθούν με δραστηριότητες στο διαδίκτυο, οι οποίες τους μαθαίνουν με ευχάριστο τρόπο χρήσιμα πράγματα, όπως την αλφαβήτα μέσω τραγουδιών, τα χρώματα, τις ημέρες

της εβδομάδας, όλα αυτά μέσα από μουσικές δραστηριότητες. Με άλλα λόγια, οι δραστηριότητες τους βασίζονται πάντα στην διασκέδαση. Υπάρχει ωστόσο ένας περιορισμός στις δυνατότητες τους στο διαδίκτυο, καθώς δεν έχουν αναπτύξει ακόμη στον βαθμό που απαιτείται αρκετές φυσικές ικανότητες, όπως το να μπορούν να εστιάσουν την προσοχή τους για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα σε μια δραστηριότητα, χωρίς να αποσπαστούν από κάποιο άλλο ερέθισμα. Επιπλέον, οι δραστηριότητες που επιθυμούν να ασχοληθούν στο διαδίκτυο πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμες, καθώς η ικανότητα της ανάγνωσης δεν έχει ακόμη αποκτηθεί.

Κεφάλαιο 3ο - Κίνδυνοι χρήσης του διαδικτύου

3.1 Κίνδυνοι χρήσης του διαδικτύου από παιδιά

Η ολοένα αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου από παιδιά και εφήβους, έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πλήθος μελετητών, εγείροντας ερωτήματα σχετικά με τους ενδεχόμενους κινδύνους. Το διαδίκτυο αναμφισβήτητα, προσφέρει στους χρήστες του αμέτρητα οφέλη, ωστόσο δεν μπορούμε να μην δώσουμε σημασία στους κινδύνους που σχετίζονται με αυτό.

Όπως κάθε νέα δραστηριότητα στην οποία εμπλέκεται κάθε παιδί φέρει και τους ανάλογους κινδύνους, έτσι και η χρήση του διαδικτύου φέρει κάποιους κινδύνους βλάβης. Χρέος των ενηλίκων δεν είναι να εξοντώσουν κάθε κίνδυνο, αλλά να μάθουν στο παιδί να τους διαχειρίζεται, προετοιμάζοντας το για τους κινδύνους αυτούς. Μαθαίνοντας το παιδί μέσα από έναν ηπιότερο κίνδυνο, θα μπορέσει αργότερα να προφυλαχθεί μόνο του από έναν σοβαρότερο. Καθήκον των ερευνητών είναι να εντοπίσουν κάτω από ποιες συνθήκες ανθίζουν ορισμένα είδη κινδύνων, ποιοί είναι οι παράγοντες που καταδεικνύουν την αύξηση των κινδύνων αυτών ή αντίστοιχα την μείωσή τους, καθώς και σε ποιες περιπτώσεις οι κίνδυνοι αυτοί προκαλούν ή όχι σημαντική βλάβη (Livingstone, 2013).

Καθημερινά, ερχόμαστε αντιμέτωποι με θέματα που σχετίζονται με παιδόφιλους, διαδικτυακούς εκβιασμούς παιδιών καθώς και διαδικτυακά παιχνίδια που προωθούν τους αυτοτραυματισμούς ή ακόμη και τις αυτοκτονίες παιδιών. Έτσι προκύπτει και το ερώτημα σχετικά με την ασφάλεια των μικρών παιδιών, χρηστών του διαδικτύου, αλλά και το ερώτημα της ορθότητας χρήσης του διαδικτύου από τα μικρότερα μέλη της κοινωνίας. Οι τεράστιες ανησυχίες σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου, επιδεινώνονται σκεπτόμενοι την ταχύτητα διάδοσης και εξέλιξης του διαδικτύου, το οποίο ακολουθεί ρυθμούς που κανένα άλλο τεχνολογικό επίτευγμα δεν έχει ακολουθήσει μέχρι σήμερα, ρυθμοί που υπερβαίνουν την ικανότητα προσαρμογής των ενηλίκων στα νέα δεδομένα. Επιπλέον, ο πανικός αυτός ενισχύεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία παρουσιάζουν το διαδίκτυο, ως τον υπεύθυνο των τρομακτικών απειλών της ασφάλειας των παιδιών (Rice & Haythornthwaite, 2006).

Ωστόσο, οι ανησυχίες αυτές για τα παιδιά σε κίνδυνο, αποτελούν γνώριμα θέματα στον μεγαλύτερο βαθμό, καθώς η κοινωνία είναι πλέον συνηθισμένη και εξοικειωμένη, αν αναλογιστούμε πως οι ίδιες ανησυχίες υπήρχαν από την εποχή που έκαναν την εμφάνισή τους τα πρώτα τεχνολογικά επιτεύγματα, όπως η τηλεόραση, οι μουσικές συσκευές, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Το μοτίβο των ανησυχιών είναι συγκεκριμένο. Ένα νέο μέσο, προϊόν μιας νέας τεχνολογίας έχει περιεχόμενο το οποίο μοιάζει επικίνδυνο, τρομακτικό και βίαιο. Αποτελεί κίνδυνο για τα παιδιά, τα οποία δεν είναι σε θέση να ξεχωρίσουν το πραγματικό από το φανταστικό (Cricher, 2008).

Στις ανεπτυγμένες χώρες, η σκέψη των γονέων για την παιδική ηλικία έχει συνδεθεί με το άγχος, το οποίο έχει γίνει ένα σταθερό χαρακτηριστικό της καθημερινότητάς τους. Οι ευκαιρίες που μπορεί να προσφέρει το διαδίκτυο τόσο στα παιδιά όσο και στους ενήλικες, είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τους κινδύνους του. Για να εκμεταλλευτεί ένα παιδί ωστόσο μια ευκαιρία, θα πρέπει να εκτεθεί σε κάποιους ενδεχόμενους κινδύνους. Για να κάνει έναν καινούριο φίλο μέσω του διαδικτύου, υπάρχει ο ενδεχόμενος κίνδυνος να γνωρίσει κάποιον άνθρωπο, ο οποίος δεν έχει καλές προθέσεις. Για να συνδεθεί σε διαδικτυακά παιχνίδια, θα πρέπει πρώτα να παρέχει ορισμένες προσωπικές του πληροφορίες. Για να συνομιλήσει με φίλους του θα πρέπει να δώσει τα πραγματικά στοιχεία του ονόματος και της ηλικίας του στο διαδίκτυο. Θα λέγαμε πως το διαδίκτυο δεν απειλεί τα παιδιά με κινδύνους, αλλά αποτελεί τον διαμεσολαβητή των κινδύνων αυτών (Jackson & Scott, 1999).

Οι διάφοροι μελετητές που έχουν καταπιαστεί με το θέμα αυτό, έχουν αρχίσει να συλλέγουν ικανοποιητικά στοιχεία που παρουσιάζουν τους κινδύνους της σύνδεσης στο διαδίκτυο (Millwood, Hargrave & Livingstone, 2009).

Η επαφή των παιδιών με παιδεραστές, η έκθεσή τους σε σκληρές σωματικής ή σεξουαλικής βίας ή κάποιου άλλου επιβλαβούς και προσβλητικού περιεχομένου, η έκθεσή τους σε ρατσιστικό υλικό, η καταχώρηση προσωπικών, ιδιωτικών πληροφοριών, η χειραγώγηση, η παρενόχληση αποτελούν κάποιους από τους κινδύνους με τους οποίους ενδέχεται να έρθουν σε επαφή τα παιδιά κατά την περιήγησή τους στο διαδίκτυο (Livingstone, 2011).

Εν δυνάμει, κάθε παιδί στο διαδίκτυο μπορεί να γίνει θύμα κάποιας άσχημης συμπεριφοράς. Και ο κίνδυνος αυτός αυξάνεται στο διαδίκτυο καθώς η επικοινωνία δεν διέπεται από κανόνες και αρχές και είναι περισσότερο ευέλικτη, αντίθετα από την επικοινωνία και την συναναστροφή με συνανθρώπους στον πραγματικό κόσμο, όπου διέπεται από κανόνες σωστής συμπεριφοράς. Θα έπρεπε επιπλέον να επισημανθεί και ο κίνδυνος του εθισμού ή της αδυναμίας να λειτουργήσει το παιδί στον πραγματικό κόσμο. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε, πως ο κίνδυνος του εθισμού απειλεί κυρίως παιδιά τα οποία ακόμη δεν έχουν μάθει να ελέγχουν την συμπεριφορά τους.

Μια διαδικτυακή έρευνα (EU kids online research), προτείνει πως όσο πιο περιορισμένες είναι οι ικανότητες του παιδιού, τόσο μεγαλύτερη πρέπει να είναι και η ανησυχία μας (Oneill et al. 2011). Παρά το γεγονός πως η συγκεκριμένη έρευνα έστρεψε κυρίως το ενδιαφέρον της σε παιδιά ηλικίας άνω των εννέα ετών, μπορούμε να υποθέσουμε πως παιδιά μικρότερα αυτής της ηλικίας, είναι φυσιολογικό να έχουν ακόμη πιο περιορισμένες ικανότητες στο να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στους ενδεχόμενους κινδύνους. Αξίζει να σημειωθεί πως οι έρευνες που ασχολούνται με τους ενδεχόμενους κινδύνους, αλλά και τα οφέλη που μπορεί να αποφέρει η χρήση του διαδικτύου από παιδιά ηλικίας δύο έως δώδεκα ετών, είναι στην πραγματικότητα περιορισμένες ή δεν εστιάζουν σε βάθος στο θέμα.

Όπως είναι λοιπόν εύλογο, παιδιά ηλικίας τριών με οκτώ ετών παρουσιάζονται περισσότερο ευάλωτα στους διαδικτυακούς κινδύνους, παρά το γεγονός πως έχουν μια γενική εικόνα και έχουν πληροφορηθεί για αυτούς. Παρά το γεγονός πως τα περισσότερα παιδιά σχολικής - παιδικής ηλικίας είναι σε θέση να αναγνωρίσουν κινδύνους όπως αυτούς της ανάρμοστης γλώσσας και συμπεριφοράς, όπως και της βίας και του εκφοβισμού, δεν είναι σε θέση να τους αποφύγουν. Επιπλέον, εάν οι κίνδυνοι αυτοί μεταφερθούν και στην πραγματική ζωή του παιδιού, παρά το γεγονός πως τους γνωρίζουν, δεν θα είναι σε θέση να τους αποφύγουν (Ey & Cupit, 2011).

Τα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία απευθύνονται κυρίως σε εφήβους και ενήλικες, έχουν δεχτεί τεράστια κριτική για τις ανεπαρκείς ρυθμίσεις προστασίας του προσωπικών στοιχείων των χρηστών. Τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης, παρά το γεγονός πως έχουν δημιουργηθεί για τους εφήβους και τους ενήλικες, εντούτοις χρησιμοποιούνται και από παιδιά που βρίσκονται κάτω από το επιτρεπόμενο ηλικιακό

όριο χρήσης. Προκύπτει επομένως το ερώτημα αν τα παιδιά παιδικής ηλικίας είναι έτοιμα να χρησιμοποιήσουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Bauman & Tantom, 2009).

Διάφορες έρευνες που έχουν διεξαχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, παρουσιάζουν το γεγονός πως παιδιά ηλικίας κάτω των δώδεκα ετών, πολλά από αυτά ηλικίας έξι με επτά χρόνων, διατηρούν τους δικούς τους, προσωπικούς λογαριασμούς σε κάποια μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Περίεργο και άκρως ανησυχητικό είναι το γεγονός πως οι γονείς έχουν παραδεχτεί πως δεν επιβλέπουν τα παιδιά ηλικίας κάτω των δεκατριών ετών κατά την διάρκεια πλοήγησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς θεωρούν πως οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά ηλικίας κάτω των δεκατριών ετών είναι μικρότεροι ή και ανύπαρκτοι. Αυτή η άποψη απορρέει από το γεγονός πως τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν περιορισμένα ενδιαφέροντα. Δεν θα μπου στον πειρασμό να συνομιλήσουν με κάποιον άγνωστο ή και ακόμη, να αναζητήσουν κάτι απαγορευμένο για την ηλικία τους υλικό. Χαρακτηριστικά, οι γονείς αναφέρουν πως οι ίδιοι επιβλέπουν τα παιδιά τους ηλικίας δεκατριών ετών και πάνω, κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και ενώ βρίσκονται συνδεδεμένα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Dort Weinman – Saks, 2012).

Τόσο οι γονείς, όσο και οι ερευνητές και οι εκπαιδευτικοί, έχουν επίγνωση των ενδεχόμενων κινδύνων που μπορεί να αντιμετωπίσει ένα παιδί χρησιμοποιώντας το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κίνδυνοι όπως ο εκφοβισμός ή η έκθεση σε ανάρμοστο περιεχόμενο, η χειραγώγηση κ.α. Ιδιαίτερη διερεύνηση ωστόσο χρίζουν οι διαδικτυακές πλατφόρμες, οι οποίες έχουν σχεδιαστεί για παιδιά ηλικίας από πέντε ετών και πάνω (Graber, 2012).

Πρόκειται συνήθως για σελίδες παιχνιδιών εικονικής πραγματικότητας, στις οποίες ο κάθε χρήστης διατηρεί τον προσωπικό λογαριασμό του. Τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά, εμφανίζουν μικρότερη ανθεκτικότητα σε περίπτωση που συμβεί κάτι άσχημο, όπως όταν κάποιο άλλο πρόσωπο καταφέρει να υποκλέψει τον λογαριασμό του και όταν οι φίλοι και οι γνωστοί αφήσουν το παιδί αποκλεισμένο και δεν παίζουν μαζί του (Holloway et al. 2013).

Κλείνοντας, ένας γονιός δεν πρέπει να νιώθει ποτέ ήσυχος όταν το παιδί του

χρησιμοποιεί το διαδίκτυο. Ακόμη και η πιο απλή λειτουργία του ενδέχεται να εκθέσει το παιδί σε κινδύνους. Η παρακολούθηση παραδείγματος χάριν διάφορων βίντεο στο διαδίκτυο. Το YouTube, είναι η πιο δημοφιλής σελίδα παρακολούθησης μουσικών, εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών βίντεο. Ωστόσο, η ασφάλεια των παιδιών προσχολικής και παιδικής ηλικίας δεν είναι εξασφαλισμένη. Τέτοιου είδους σελίδες, συνήθως κάνουν προτάσεις θέασης ορισμένων βίντεο. Τα μικρά παιδιά επομένως ενδέχεται χωρίς να το θέλουν, να έρθουν αντιμέτωπα με κάποια βίντεο που το περιεχόμενό τους βρίσκεται πιο κοντά στις προτιμήσεις κάποιου ενήλικα (Buzzi, 2012).

3.2 Θετικές και αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου σε παιδιά προσχολικής και παιδικής ηλικίας

Αναμφισβήτητα, η χρήση του διαδικτύου προσφέρει μεγάλη ευχαρίστηση στους νεαρούς χρήστες του, μέσα από το πλήθος των επιλογών που προσφέρει. Οι μικροί σε ηλικία χρήστες του διαδικτύου, ενώ παίζουν διαδικτυακά παιχνίδια, παρακολουθούν βίντεο, ακούν μουσική και γενικότερα διασκεδάζουν, αναπτύσσουν παράλληλα και τον ψηφιακό εγγραμματισμό τους. Η σχέση τους λοιπόν με το διαδίκτυο, μέσα από διάφορες έρευνες, φαίνεται πως προσφέρει στους μικρούς χρήστες του διαδικτύου και άλλα οφέλη πέραν της διασκέδασης. Η χρήση του διαδικτύου, θα μπορούσε να δημιουργήσει τις βάσεις για τις μελλοντικές εκπαιδευτικές επιτυχίες, για την ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας καθώς και την ανάπτυξη της δημιουργικότητας (Cavanaugh et al. 2004).

Παρά το γεγονός πως η χρήση του διαδικτύου κατά την νηπιακή - παιδική ηλικία έχει συνδεθεί κυρίως με αρνητικές συνέπειες για την μελλοντική ανάπτυξη των παιδιών, ερευνητές προτείνουν πως το διαδίκτυο έχει να προσφέρει περισσότερα θετικά παρά αρνητικά αποτελέσματα στην εξέλιξη των παιδιών (Greefield & Yan, 2006).

Όλο και εντονότερα, οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρχίζουν να υποστηρίζουν και να τάσσονται υπέρ του ψηφιακού εγγραμματισμού και της απόκτησης ψηφιακών

ικανοτήτων από τα μικρά παιδιά, εισάγοντας μαθήματα και δραστηριότητες ακόμη και στις τάξεις του νηπιαγωγείου, πιστεύοντας πως το διαδίκτυο προσφέρει καινούριες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, στην επικοινωνία και στην ανάπτυξη και έκφραση της δημιουργικότητας (Plomman et al. 2011).

Μεγάλος αριθμός μελετών παρουσιάζουν την θετική επίδραση του διαδικτύου στους μικρούς σε ηλικία χρήστες του στον τομέα των σχολικών επιτευγμάτων (Cavanaugh et al. 2004). Οι γονείς μάλιστα αναφέρουν πως το διαδίκτυο είναι το μέρος εκείνο απ' όπου τα παιδιά αποκτούν πληροφορίες και μαθαίνουν καινούρια πράγματα. Με σιγουριά το διαδίκτυο βοηθά τα παιδιά στην αναζήτηση πληροφοριών που σχετίζονται συνήθως με τις σχολικές εργασίες τους. Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί πως παιδιά τα οποία δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο παρουσιάζουν δυσκολίες στις σχολικές τους επιδόσεις (Turow, 2004).

Είναι σημαντικό πως οι κυβερνήσεις των Ευρωπαϊκών χωρών, αντιλαμβάνονται την χρησιμότητα του διαδικτύου, δαπανώντας τεράστια κονδύλια για εγκατάσταση ηλεκτρονικών υπολογιστών με πρόσβαση στο διαδίκτυο στις σχολικές αίθουσες. Το διαδίκτυο έχει καθιερωθεί ως το σημαντικότερο μέσο, μέσω του οποίου τα παιδιά μπορούν να επιτύχουν. Οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμια εκπαίδευσης, κατανοούν την μεγάλη αξία και την σημαντικότητα του διαδικτύου στην σχολική μάθηση. Αν το διαδίκτυο χρησιμοποιηθεί με τον σωστό τρόπο, θα μπορούσε να βοηθήσει τους μαθητές στην ανάπτυξη της γλωσσικής, γνωστικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης (Couse & Chen, 2010).

Η έκθεση των παιδιών στο διαδίκτυο κατά την προσχολική ηλικία ενδέχεται να βοηθήσει στην μελλοντική σχολική ετοιμότητα (Li & Atkins, 2004). Επιπλέον, υπάρχουν ερευνητές που υποστηρίζουν, πως όσο περισσότερο χρόνο περνάνε τα παιδιά στο διαδίκτυο, τόσο περισσότερο και διαβάζουν (Jackson et al. 2007). Επιπλέον υποστηρίζουν πως τα παιδιά που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, παρουσιάζουν καλύτερες βαθμολογίες στις σχολικές τους επιδόσεις.

Δεν είναι λίγες και οι έρευνες εκείνες που υποστηρίζουν πως η έκθεση των παιδιών στο διαδίκτυο σε μικρή ηλικία, έχει ευεργετικές ιδιότητες στην γνωστική τους

ανάπτυξη και πιο συγκεκριμένα στην ανάπτυξη της οπτικής τους νοημοσύνης. Στα διαδικτυακά παιχνίδια οφείλεται η ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίζουν με ευκολία εικόνες, καθώς και να διαβάζουν και να κατανοούν τα διαγράμματα. Έχει διαπιστωθεί επιπλέον, πως η έκθεση των παιδιών σε ψηφιακά παιχνίδια σε νεαρή ηλικία βοηθάει στην ενίσχυση της οπτικής μνήμης (DeBell & Chapman, 2006).

Ο αριθμός των μαθητών, που εισέρχονται στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου έχοντας σημαντική εμπειρία στον χειρισμό του διαδικτύου, είναι μεγάλος. Η ικανότητα των παιδιών να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο με υπευθυνότητα και αποτελεσματικότητα, βοηθά στο να προαχθεί η δημιουργικότητα των παιδιών και η έκφραση της προσωπικότητάς τους. Οι ανεπτυγμένες ικανότητες των παιδιών στην χρήση του διαδικτύου δεν σημαίνει πως αποτρέπουν τα παιδιά στο να το χρησιμοποιήσουν με τους συμβατικούς τρόπους. Η χρήση του διαδικτύου βοηθά τα παιδιά στην ανάπτυξη και την διατήρηση των κοινωνικών τους σχέσεων και παράλληλα τους δίνει τεράστιες ευκαιρίες διασκέδασης. Χρησιμοποιώντας τα ηλεκτρονικά μηνύματα ή παίζοντας ψηφιακά παιχνίδια, τους δίνεται η δυνατότητα να επικοινωνούν με συγγενικά τους πρόσωπα που βρίσκονται μακριά αλλά και με φίλους τους. Μέσω το διαδικτύου τα παιδιά μαθαίνουν, αλληλεπιδρούν διασκεδάζουν (Bremer, 2005).

Έχει διατυπωθεί επιπλέον η άποψη πως τα διαδικτυακά παιχνίδια προάγουν την φαντασία των παιδιών. Παιχνίδια ρόλων, παιχνίδια που διέπονται από κανόνες και αρχές είναι μερικές από τις προτιμήσεις των παιδιών. Προτιμήσεις που μας θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό τον παραδοσιακό τρόπο παιχνιδιού, προσαρμοσμένο ωστόσο στα νέα δεδομένα της εποχής (Marsh, 2010).

Παρά τα αναμφισβήτητα οφέλη του διαδικτύου στα παιδιά προσχολικής - παιδικής ηλικίας, δεν μπορούμε να παραλείψουμε και τις αρνητικές επιπτώσεις του. Ο ενθουσιασμός που επικρατεί γύρω από τις θετικές επιδράσεις του διαδικτύου στην εκπαίδευση είναι φανερός. Στον αντίποδα ωστόσο, υπάρχουν πλήθος αρνητικών συναισθημάτων σχετικά με την χρήση του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών υπολογιστών στις σχολικές αίθουσες και σε θέματα εκπαίδευσης. Δεν είναι λίγοι οι μελετητές, οι οποίοι διαφωνούν εντονότατα σχετικά με την χρησιμότητα του διαδικτύου στην μάθηση, καθώς αμφισβητούν τις θεωρίες περί θετικών

αποτελεσμάτων και επιδράσεων στους μικρούς μαθητές. Μαθητές οι οποίοι λαμβάνουν μια αξιοπρεπή παιδεία και οι οποίοι δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο και στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, είναι περισσότερο πιθανό να επιτύχουν στην ακαδημαϊκή τους πορεία σε σχέση με τους μαθητές που έχουν πρόσβαση σε αυτές τις τεχνολογίες (Healy, 1998).

Δεν είναι λίγοι επίσης οι ερευνητές που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου σχετικά με τα διαδικτυακά παιχνίδια. Πολλά από αυτά προβάλλουν και προάγουν την βία. Οι ερευνητές αναφέρουν λοιπόν, πως η επίδραση που ασκούν στον ψυχισμό των μικρών παιδιών είναι άκρως σημαντική, επηρεάζοντας τον χαρακτήρα τους με τρόπο αρνητικό. Ο παίκτης αυτών των παιχνιδιών, δεν παρακολουθεί απλά σκηνές βίας, αλλά είναι αυτός που τις προκαλεί συμμετέχοντας στο παιχνίδι. Η επιθετικότητα και η βία επομένως είναι η ουσία των παιχνιδιών αυτών. Η παρατεταμένη έκθεση του παιδιού σε τέτοιου είδους παιχνίδια έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία προσωπικοτήτων αδιαπέραστων, σκληρών και ανθεκτικών σε φαινόμενα βίας (Dill, 1998).

Επιπροσθέτως, η συνεχής έκθεση του παιδιού στο διαδίκτυο, το απομονώνει, μειώνοντας σε σημαντικό βαθμό τις κοινωνικές του επαφές με συνομήλικους, την ικανότητα επικοινωνίας πρόσωπο με πρόσωπο με τους συνομήλικους του, ενώ παράλληλα αποδυναμώνει τις σχέσεις του παιδιού με την οικογένεια. Οι εικονικοί του φίλοι, οι ήρωες των ταινιών και των παιχνιδιών, γίνονται το κοινωνικό του περιβάλλον, η συντροφιά του. Όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτου ηλικιακής ομάδας χρειάζονται έναν φίλο. Οι διαπροσωπικές σχέσεις ωστόσο επιβάλλουν και έναν μεγάλο αριθμό συμβιβασμών για να οικοδομηθούν. Η χρήση του διαδικτύου από πολύ μικρή ηλικία ενδέχεται να δημιουργήσει ανθρώπους αδέξιους στις κοινωνικές επαφές τους, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο τα αισθήματα μοναξιάς και αποξένωσης και σταδιακά δημιουργεί ανθρώπους αδιάφορους ως προς τον συνάνθρωπο (Kraut et al., 1998).

Επιπροσθέτως, η παρατεταμένη χρήση του διαδικτύου, θα μπορούσε να οδηγήσει σε προβλήματα αναπτυξιακά αλλά και μαθησιακά. Για να συνδεθεί ένα παιδί στο διαδίκτυο χρειάζεται κάποιο μέσο. Η χρήση λοιπόν των ηλεκτρονικών υπολογιστών, των tablet και των κινητών τηλεφώνων από μικρή ηλικία, επιφέρει προβλήματα στην

στάση του σώματος, στην αύξηση ή μείωση του βάρους, ενώ τα ερεθίσματα που έρχονται από την οθόνη ενδέχεται να προκαλέσουν βλάβες στην ομαλή λειτουργία του εγκεφάλου και στην λειτουργία της όρασης (Grabos & Sikorski, 1999).

Κλείνοντας, η χρήση του διαδικτύου θα μπορούσε να επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις και στην συγκέντρωση των παιδιών. Πρόκειται για το λεγόμενο σύνδρομο «σε δύο μέρη ταυτόχρονα». Το πρόβλημα αυτό αναφέρεται στα παιδιά, τα οποία από μικρή ηλικία έχουν συνηθίσει να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ενώ παράλληλα βλέπουν τηλεόραση, μιλάνε με τους γονείς τους, τρώνε, βρίσκονται δηλαδή σε πολλαπλές ενέργειες, χωρίς ωστόσο να συμμετέχουν απόλυτα σε καμία ενέργεια.

3.3 Προώθηση της ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου από παιδιά

Οι συνεχώς εξελισσόμενοι κίνδυνοι οι οποίοι συνδέονται με την χρήση του διαδικτύου, παρουσιάζουν την επιτακτικότητα ως προς την λήψη και την προώθηση μέτρων προστασίας από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, ώστε να είμαστε βέβαιοι πως τα παιδιά βιώνουν μια ασφαλή διαδικτυακή περιήγηση. Η ασφάλεια των παιδιών στο διαδίκτυο αποτελεί δέσμευση των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής προστασίας, των γονέων, των δασκάλων αλλά και των ανθρώπων που ασχολούνται με την επιβολή του νόμου.

Πλήθος ερευνών παρουσιάζουν πως κύρια άποψη της κοινωνίας μας, είναι πως το σχολείο είναι το μέρος εκείνο, στο οποίο θα μπορούσαν να αναπτυχθούν με μεγαλύτερη ευκολία και σιγουριά οι συμπεριφορές και οι στάσεις των παιδιών ως προς την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Η ανάπτυξη των στάσεων αυτών αποτελεί ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα, το οποίο απαιτεί συστηματική προσπάθεια.

Ιδιαίτερα σημαντικός θα λέγαμε πως είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε αυτό το εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα. Η κατανόηση των ενδεχόμενων κινδύνων και η ικανότητα αντιμετώπισης τους, είναι από τα πρωταρχικά μελήματα των εκπαιδευτικών. Με υπομονή οφείλουν να νουθετούν τους μαθητές και να στέκονται δίπλα τους απαντώντας σε τυχόν απορίες. Επομένως από την θέση τους πρέπει να

είναι ενημερωμένοι και άρτια εκπαιδευμένοι, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις δύσκολες αυτές απαιτήσεις (Valcke et al. 2007).

Παρά το γεγονός πως μπορούν να χρησιμοποιηθούν φίλτρα προστασίας κατά την περιήγηση των παιδιών στο διαδίκτυο, εντούτοις αυτά δεν βοηθούν αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Αν το παιδί δεν είναι καταρτισμένο δεν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τους διάφορους κινδύνους. Ο εκπαιδευτικός επομένως πρέπει να είναι σε θέση μέσω της ανοιχτής συζήτησης με τους μαθητές του, να ακούσει τους φόβους τους και να κατανοήσει τα προβλήματά τους. Καθώς η τεχνολογία συνεχώς εξελίσσεται, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να ενημερώνονται για τις αλλαγές αυτές, γεγονός που συνδέεται με την συνεχή επιμόρφωση τους (Valcke et al. 2007).

Επιπλέον, η σωστή ενημέρωση των παιδιών για τους κινδύνους του διαδικτύου, είναι ένα από τα πρωταρχικά ζητήματα, που πρέπει να απασχολούν τους εκπαιδευτικούς. Ακόμη και τα παιδιά, τα πολύ μικρά στην ηλικία, θα ήταν δυνατό να επωφεληθούν από την χρήση του διαδικτύου. Όπως έχουμε αναφέρει ωστόσο, το διαδίκτυο αποτελεί τον διαμεσολαβητή πλήθους κινδύνων. Η σωστή ενημέρωση των παιδιών επομένως αποτελεί τον πυλώνα της ασφαλούς πλοήγησης στο διαδίκτυο (Valcke et al. 2011).

Συνεχίζοντας, ο ρόλος των κυβερνήσεων θα πρέπει να είναι ενεργός στα θέματα της διαδικτυακής ασφάλειας των παιδιών. Κύρια προσπάθεια τους θα πρέπει να είναι η εφαρμογή πολιτικών για τον περιορισμό των επιβλαβών περιεχομένων, επιτυγχάνοντας την διαδικτυακή ασφάλεια των ανήλικων χρηστών. Επειδή οι κίνδυνοι στο διαδίκτυο δεν γνωρίζουν από σύνορα, η κινητοποίηση πρέπει να είναι συντονισμένη σε παγκόσμια κλίμακα.

Σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με την υπεύθυνη χρήση του διαδικτύου έχουν αναλάβει διάφορες διεθνείς καμπάνιες ενημέρωσης. Από το 1999 τέτοιου είδους εκστρατείες πραγματοποιούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μια σχετικά πρόσφατη εκστρατεία ασχολήθηκε με τους ακόλουθους στόχους (European Commission, 2008) : Την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, των γονέων και των παιδιών αναφορικά με την

ασφαλή πλοήγηση στο διαδίκτυο, με την ενθάρρυνση καταγγελίας παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο καθώς και με την ενίσχυση των κινήτρων στα παιδιά, ώστε τα ίδια να δημιουργήσουν ένα ασφαλές διαδικτυακό περιβάλλον.

3.4 Ο ρόλος των γονέων στη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά

Ένα σημαντικότατο ζήτημα σχετικά με την χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά, αποτελεί και ο ρόλος των γονέων σε αυτή την διαδικασία, ώστε να πολλαπλασιαστούν τα οφέλη αλλά και να μειωθούν οι διαδικτυακοί κίνδυνοι και οι ενδεχόμενες συνέπειες τους. Δεν είναι λίγες οι έρευνες που έχουν δείξει πως οι γονείς αποτελούν τον σημαντικότερο παράγοντα στην ανάπτυξη των παιδιών και ασκούν τεράστιες επιδράσεις στην συμπεριφορά και στον χαρακτήρα τους (Goodman & Gregg, 2010).

Έχει γίνει πλέον αποδεκτή ευρέως η άποψη που υποστηρίζει πως οι γονείς αποτελούν την κύρια πηγή επιρροής στην κοινωνικοποίηση των παιδιών αλλά και στην στάση που διατηρούν σχετικά με τα μέσα ενημέρωσης και το διαδίκτυο (Liu et al. 2016).

Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι έρευνες εκείνες που εξετάζουν τους τρόπους και τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι γονείς στην διαμεσολάβηση των δραστηριοτήτων των παιδιών τους στο διαδίκτυο (Livingstone & Helsper, 2008).

Διάφοροι ερευνητές οι οποίοι ασχολήθηκαν με θέματα που αφορούν την χρήση του διαδικτύου σε ανεπτυγμένες χώρες, παρουσίασαν πως η πλοήγηση στο διαδίκτυο αποτελεί μία πάγια δραστηριότητα. Επιπλέον, παρουσίασαν πως το 91,2% των παιδιών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ενώ βρίσκονται στο σπίτι. Γίνεται επομένως κατανοητό πως ο ρόλος των γονέων είναι πρωταρχικός στην ασφάλεια των παιδιών στο διαδίκτυο, καθώς και στην δημιουργία υπεύθυνων χρηστών (Lee & Chae, 2007).

Σύμφωνα με τις αναπτυξιακές θεωρίες και τα αποτελέσματα ερευνών, η χρήση του διαδικτύου και των ψηφιακών μέσων από τους γονείς, ενδέχεται να ασκήσει άμεση

επίδραση σε ένα μικρό παιδί, το οποίο βρίσκεται στο στάδιο ανάπτυξης, κατά το οποίο η μάθηση βασίζεται στην μίμηση. Οι γονείς είναι εκείνοι που οφείλουν στα παιδιά τους, να δημιουργήσουν ένα όμορφο και κυρίως ασφαλές περιβάλλον. Η βασική προϋπόθεση προκειμένου οι γονείς να είναι σε θέση να βοηθήσουν και να καθοδηγήσουν τα παιδιά τους, αποτελεί η δυνατότητα των παιδιών να θέτουν τα ερωτήματα σχετικά με την πλοήγηση στο διαδίκτυο στους γονείς τους, χωρίς να υπάρχει φόβος και ντροπή. Δυστυχώς, ένα πολύ μικρό ποσοστό γονέων, έχει μιλήσει στα παιδιά σχετικά με το διαδίκτυο (Fleming et al., 2006).

Ο πιο διαδεδομένος και συχνά χρησιμοποιούμενος τρόπος από τους γονείς προστασίας των παιδιών από κινδύνους του διαδικτύου, είναι η εφαρμογή του λογισμικού γονικού ελέγχου στις συσκευές που χρησιμοποιούν τα παιδιά για να συνδεθούν στο διαδίκτυο. Η λειτουργία των λογισμικών αυτών βασίζεται στις τεχνολογίες φιλτραρίσματος. Μέσω των λογισμικών αυτών οι γονείς είναι σε θέση να καθορίζουν τις ώρες που θα περάσει το ανήλικο παιδί στον υπολογιστή και στο διαδίκτυο, να περιορίσουν τα παιχνίδια καθώς και τις εγκαταστημένες στον υπολογιστή εφαρμογές, να αποκλείουν την πρόσβαση των παιδιών σε συγκεκριμένες διαδικτυακές σελίδες καθώς και να ελέγχουν την χρήση μέσω της δυνατότητας αναφοράς την οποία παρέχουν τα λογισμικά αυτά. Φυσικά και τα φίλτρα γονικού ελέγχου προστατεύουν τα παιδιά από τους ενδεχόμενους κινδύνους, ωστόσο δεν διαμορφώνουν υπεύθυνες προσωπικότητες και τα περισσότερα παιδιά δεν γνωρίζουν τους πραγματικούς κινδύνους ή δεν δίνουν την απαραίτητη προσοχή και βαρύτητα στους κινδύνους αυτούς (Magkos et al., 2014).

Υπάρχουν επίσης και λογισμικά γονικού ελέγχου τα οποία μπορούν να τοποθετηθούν και σε κινητές συσκευές, καθώς επίσης υπάρχουν και πλήθος συσκευών οι οποίες έχουν διαμορφωθεί αποκλειστικά για μικρά παιδιά, συσκευές οι οποίες έχουν την δυνατότητα περιοριστικών ρυθμίσεων στο διαδίκτυο (Elmogy et al., 2013).

Αυτό που θα μπορούσε να προταθεί είναι πως προτού τα παιδιά αρχίσουν να εξερευνούν το διαδίκτυο, ορθό από την μεριά των γονέων είναι να βεβαιωθούν πως τα παιδιά τους έχουν επίγνωση σχετικά με το τι είναι ορθό και τι όχι στο διαδίκτυο. Οι γονείς σωστό θα ήταν να θεσπίσουν κανόνες σχετικά με την χρήση του διαδικτύου για κάθε παιδί της οικογένειας, ανάλογα πάντα με την ηλικία του. Μόλις τα παιδιά

συμφωνήσουν πως οι κανόνες αυτοί θα τηρηθούν, θα πρέπει να υπενθυμίζονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα από τους γονείς. Ρόλος των γονέων είναι να παρακολουθούν και να επιβλέπουν την διαδικασία πλοήγησης του παιδιού στο διαδίκτυο, δεδομένου του ότι τα παιδιά ηλικίας κάτω των δέκα ετών δεν διαθέτουν την απαραίτητη κριτική σκέψη προκειμένου να περιηγηθούν από μόνα τους στο διαδίκτυο.

Κεφάλαιο 4ο - Έρευνα

4.1 Σχολιασμός και αποτελέσματα έρευνας

Το ερωτηματολόγιο που έχουμε παραθέσει στο παράρτημα της εργασίας, μοιράστηκε σε δημοτικά σχολεία όπως και νηπιαγωγεία και οι απαντήσεις έχουν δοθεί από τους γονείς των μικρών μαθητών.

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά δεκαπέντε γονείς, οκτώ γονείς παιδιών ηλικίας επτά μέχρι εννέα ετών, καθώς και επτά γονείς μαθητών νηπιαγωγείου ηλικίας τριών έως και πέντε χρόνων. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρατίθενται στο παράρτημα της εργασίας.

Όπως γίνεται κατανοητό από το Γράφημα 1, η συντριπτική πλειοψηφία των νοικοκυριών έχουν στην κατοχή τους Ηλεκτρονικό Υπολογιστή ή κάποιο άλλο μέσο σύνδεσης στο διαδίκτυο. Αυτό επιβεβαιώνει τις απόψεις σχετικά με την θεαματική είσοδο του διαδικτύου στην καθημερινότητα μας.

Παρά το γεγονός ωστόσο της ταχύτατης ανάπτυξης των τεχνολογικών επιτευγμάτων, καθώς και της χρήσης του διαδικτύου από παιδιά δημοτικού και νηπιαγωγείου, οι γονείς παραδέχονται πως τα παιδιά τους δεν έχουν την επαρκή γνώση για την χρήση και την πλοήγηση στο διαδίκτυο, απαντώντας πως το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών έχει μικρή ή καμία γνώση (Γράφημα 2).

Από την έρευνα μας επιπλέον, γίνεται κατανοητό πως ο αριθμός των παιδιών ηλικίας 6 ετών και πάνω χρησιμοποιεί το διαδίκτυο σε μεγαλύτερο βαθμό από τα παιδιά ηλικίας 6 ετών και κάτω, με την χρήση του να γίνεται σε καθημερινή και πολύωρη βάση (Γραφήματα 3-4).

Συνεχίζοντας, μέσα από την έρευνα αυτή γίνεται φανερό και η άποψη των γονέων σχετικά με την χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους. Γίνεται κατανοητό πως οι γονείς επιθυμούν την λελογισμένη και φειδωλή χρήση του διαδικτύου, με την πλειονότητα να συμφωνεί πως η πλοήγηση των παιδιών στο διαδίκτυο θα πρέπει να γίνεται μία με δύο φορές την εβδομάδα και για λίγες ώρες επίσης (Γραφήματα 5-6).

Έκπληξη προκαλεί το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών, είτε δημοτικού, είτε νηπιαγωγείου χρησιμοποιεί το διαδίκτυο κυρίως για ψυχαγωγικούς, παρά για εκπαιδευτικούς λόγους. Επιπλέον, οι μισοί εκ των ερωτηθέντων γονέων παιδιών δημοτικού έχουν παρατηρήσει πως τα παιδιά τους δίνουν την προτίμησή τους στο διαδίκτυο, παρά στο «φυσικό» παιχνίδι με τους φίλους τους. Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά μικρότερο στα παιδιά νηπιαγωγείου (Γράφημα 7-8-13).

Ανησυχία επιπλέον προκαλεί το γεγονός πως οι γονείς ή κάποιο άλλο ενήλικο μέλος την οικογένειας, δεν επιβλέπουν το παιδί πάντα κατά την πλοήγηση του στο διαδίκτυο. Ερωτήματα λοιπόν γεννιούνται σχετικά με την σωστή πληροφόρηση των παιδιών για τους κινδύνους του διαδικτύου, καθώς και της σωστής πληροφόρησης των ίδιων των γονέων για τους ενδεχόμενους κινδύνους, για την σοβαρότητα τους, καθώς και για τα μέτρα προφύλαξης των παιδιών από τους κινδύνους αυτούς (Γράφημα 9).

Ενδιαφέρον αλλά ταυτόχρονα και ανησυχίες προκαλεί το γεγονός πως κυρίως στους μαθητές δημοτικού παρατηρείται μια αλλαγή στην συμπεριφορά, όταν οι γονείς τους αρνηθούν την πρόσβαση στο διαδίκτυο. Επομένως, αν οι γονείς δεν βάλουν όρια και δεν δείξουν την απαραίτητη προσοχή τα παιδιά αυτά ενδέχεται να αντιμετωπίσουν πρόβλημα εθισμού στα επόμενα χρόνια. Η αλλαγή αυτή στην συμπεριφορά είναι μικρότερη στα παιδιά ηλικίας έξι ετών και κάτω (Γράφημα 10).

Σύμφωνα με τους γονείς που ερωτήθηκαν, σχετικά με τις επιδόσεις των παιδιών τους στο σχολείο, δεν έχει παρατηρηθεί κάποια ιδιαίτερη αλλαγή. Ωστόσο, όπου παρατηρήθηκε αλλαγή αυτή ήταν αρνητική και όχι θετική (Γράφημα 11-12).

Κλείνοντας, τεράστιο ενδιαφέρον προκαλεί η αρνητική άποψη των γονέων σχετικά με την είσοδο των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών στις σχολικές αίθουσες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η άρνηση αυτή χρίζει περαιτέρω διερεύνησης, προκειμένου να διαπιστωθούν οι ακριβείς λόγοι αυτής της αρνητικής διάθεσης (Γράφημα 14).

Συμπεράσματα

Η άποψη πως το διαδίκτυο έχει κατακλύσει τις ζωές μας και έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας όλων των ανθρώπων παγκοσμίως, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Αναμφισβήτητη επίσης είναι και η επίδραση του διαδικτύου στην ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής και παιδικής ηλικίας. Είναι φανερό πως τα παιδιά και των δύο ηλικιακών ομάδων επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από την χρήση αυτή, παρατηρώντας τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη τους.

Όπως κάθε νέο τεχνολογικό επίτευγμα εγείρει το ενδιαφέρον των μελετητών, έτσι και το διαδίκτυο και συγκεκριμένα η χρήση του από παιδιά νηπιακής - παιδικής ηλικίας, προκάλεσε το ενδιαφέρον και τις ανησυχίες των ερευνητικών κύκλων. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών διχάζουν. Παρά το πλήθος των ερευνών που παρουσιάζουν κατά κύριο λόγο τις θετικές επιδράσεις του διαδικτύου στην σωματική, νοητική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, δεν λείπουν και οι έρευνες εκείνες που εστιάζουν την προσοχή τους στις αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου στους παραπάνω αναπτυξιακούς τομείς. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η εικόνα που έχουμε για την ώρα σχετικά με το θέμα αυτό, δεν είναι απολύτως ξεκάθαρη και χρίζει περαιτέρω διερεύνησης.

Οι έρευνες σχετικά με τις επιδράσεις του διαδικτύου κατά κύριο λόγο έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στην εφηβική ηλικία, ενώ αντίστοιχα οι έρευνες που ασχολούνται με παιδιά νηπιακής και παιδικής ηλικίας είναι σχετικά περιορισμένες.

Θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα πως οι θετικές και αρνητικές επιδράσεις του διαδικτύου συνυπάρχουν. Οι κίνδυνοι που ενδέχεται να αντιμετωπίσει ένα παιδί στο διαδίκτυο βρίσκονται σε απόλυτο συντονισμό με τις αντίστοιχες ευκαιρίες που αυτό μπορεί να προσφέρει στο παιδί. Αυτό σημαίνει πως τόσο οι ευκαιρίες όσο και οι κίνδυνοι εξαρτώνται από τον τρόπο που το κάθε παιδί θα επιλέξει να χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο. Και τα παιδιά των ηλικιακών ομάδων που ερευνούμε στην παρούσα εργασία δεν έχουν αποκτήσει ακόμη τα κατάλληλα εφόδια ώστε να μπορέσουν να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο με σύνεση και κριτική ικανότητα. Το γεγονός αυτό καθιστά φανερό τον σημαντικότερο ρόλο των γονέων αλλά και του σχολείου στην

διαδικασία αυτή.

Συμπερασματικά, η σωστή εκπαίδευση, η ενημέρωση και η καθοδήγηση των παιδιών είτε στο σχολικό περιβάλλον, είτε στο οικογενειακό, θα μπορούσε να μειώσει σε μεγάλο βαθμό την έκθεση των παιδιών σε ενδεχόμενους κινδύνους του διαδικτύου ενώ ταυτόχρονα θα μπορούσε να τα καταστήσει ικανά να δέχονται με τον καλύτερο τρόπο τις αμέτρητες ευκαιρίες που μπορεί να τους προσφέρει το διαδίκτυο.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

-Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδιού και εφήβου.

Διαθέσιμο στο: https://blogs.sch.gr/kkiourtsis/files/2012/10/9_meros.pdf (τελευταία πρόσβαση 14/4/2019).

-Αναγνωστάκη, Λ. (2008). Οι Σχέσεις Φιλίας των Παιδιών με τους Συνομηλίκους και η Σημασία τους για τη Φυσιολογική Συναισθηματική Ανάπτυξή τους. Brunel University, School of Social Sciences and Law.

Διαθέσιμο στο:

http://www.iatrikionline.gr/Deltio_55a_2008/02.pdf (τελευταία πρόσβαση 16/4/2019).

-Γωνίδα, Ε. & Μαρκουλής, Δ. (1998). *Κοινωνικο - γνωστική ανάπτυξη (436)*. Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

-Δημητρακόπουλος, Δ., & Νατσιοπούλου, Τ. (1998). *Πρόγραμμα Καθημερινών Δραστηριοτήτων Προνηπιακής και Νηπιακής Ηλικίας (Τεχνογνωσία και Πρακτική Εφαρμογή)* (Β εκδ.). Θεσσαλονίκη: Μέλισσα.

-Δημητρίου - Χατζηνεοφύτου, Λ. (2001). *Τα έξι πρώτα χρόνια της ζωής*. 4η έκδοση. Αθήνα. Ελληνικά γράμματα

-Πετρογιάννης, Κ. (2003). *Η μελέτη της ανθρώπινης ανάπτυξης: οικοσυστημική προσέγγιση*. Αθήνα: Καστανιώτης.

-Ρήγα, Β. (2015). *Ψυχοκινητική και Φυσική Αγωγή στην Προσχολική Ηλικία*. (1.0). Πάτρα. Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία.

Διαθέσιμο στο: <https://eclass.upatras.gr/courses/PN1508/>. (τελευταία πρόσβαση 14/4/2019).

-Τσαπακίδου, Α. (2014). *Από το παραδοσιακό στο δημιουργικό παιχνίδι*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη.

Διεθνής βιβλιογραφία

-Annetta, L. A. (2008). Video games in education: Why they should be used and how they are being used. *Theory into practice*, 47(3), 229-239.

-Baumgarten, M. (2003). Kids and the internet: a developmental summary. *Computers in Entertainment (CIE)*, 1(1), 2.

-Bauman, S., & Tatum, T. (2009). Web sites for young children: Gateway to online social networking?. *Professional School Counseling*, 13(1), 2156759X0901300102.

-Blake, S., Winsor, D. L., Burkett, C., & Allen, L. (2012). Ipods, internet and apps, oh my: Age appropriate technology in early childhood educational environments. In *Child development and the use of technology: Perspectives, applications and experiences* (pp. 76-95). IGI Global.

-Boyd, D., & Bee, H. (2006). *Lifespan development. Ke-4*. _: Pearson Education.

- Bremer, J. (2005). The internet and children: advantages and disadvantages. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 14(3), 405-428.

-Bushman, B. J., & Huesmann, L. R. (2006). Short-term and long-term effects of violent media on aggression in children and adults. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(4), 348-352.

-Buzzi, M. (2011, December). What are your children watching on youtube?. In *International Conference on Advances in New Technologies, Interactive Interfaces, and Communicability* (pp. 243-252). Springer, Berlin, Heidelberg.

-Cavanaugh, C., Gillan, K. J., Kromrey, J., Hess, M., & Blomeyer, R. (2004). The effects of distance education on K-12 student outcomes: A meta-analysis. Learning Point Associates/North Central Regional Educational Laboratory (NCREL).

- Chambers, R. (1997). *Whose reality counts* (Vol. 25). London: Intermediate technology publications.
- Cole, J. M., & Hilliard, V. R. (2006). The effects of web-based reading curriculum on children's reading performance and motivation. *Journal of Educational Computing Research*, 34(4), 353-380.
- Corbeil, P. (1999). Learning from the children: Practical and theoretical reflections on playing and learning. *Simulation & Gaming*, 30(2), 163-180.
- Cordes, C., & Miller, E. (2000). Fool's gold: A critical look at computers in childhood.
- Couse, L. J., & Chen, D. W. (2010). A tablet computer for young children? Exploring its viability for early childhood education. *Journal of research on technology in education*, 43(1), 75-96.
- Critcher, C. (2008). Making waves: Historical aspects of public debates about children and mass media. *The international handbook of children, media and culture*, 91-104.
- Danowski, B., & Krupińska, A. (2007). *Dziecko w sieci*. Wydawnictwo Helion.
- Daramola, D. (2015). *Young Children as Internet Users and Parents Perspectives* (Doctoral dissertation, Master's thesis, University of Oulu).
- DeBell, M., & Chapman, C. (2006). *Computer and Internet Use by Students in 2003. Statistical Analysis Report. NCES 2006-065*. National Center for Education Statistics.
- Development matters, 2012.
 Διαθέσιμο στο: <https://www.foundationyears.org.uk/files/2012/03/Development-Matters-FINAL-PRINT-AMENDED.pdf> (τελευταία πρόσβαση 14/4/2019).
- Dill, K. E., & Dill, J. C. (1998). Video game violence: A review of the empirical literature. *Aggression and violent behavior*, 3(4), 407-428.
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Neuman, W. R., & Robinson, J. P. (2001). Social implications of the Internet. *Annual review of sociology*, 27(1), 307-336.

- Dor, A., & Weimann-Saks, D. (2012). Children's Facebook Usage: Parental Awareness, Attitudes and Behavior. *Studies in Media and Communication*, 1(1), 1-14.
- Elmogly, A. M., & Elkhawiter, K. (2013). Parental Control System for Mobile Devices. *International Journal of Computer Applications*, 975, 8887.
- Βοσνιάδου, Σ. (επιμ.) (2004). *Γνωσιακή επιστήμη: Η νέα επιστήμη του νου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Erickson, E. H.(1963). *Childhood and society*. (rev. ed.) New York": Norton.
- European Commission. (2008). Towards a safer use of the Internet for children in the EU--a parents' perspective. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_248_en.pdf (τελευταία πρόσβαση 14/4/2019)
- Ey, L. A., & Glenn Cupit, C. (2011). Exploring young children's understanding of risks associated with Internet usage and their concepts of management strategies. *Journal of Early Childhood Research*, 9(1), 53-65.
- Fairlie, R. W., & Kalil, A. (2017). The effects of computers on children's social development and school participation: Evidence from a randomized control experiment. *Economics of Education Review*, 57, 10-19.
- Fein, G. G., Campbell, P. F., & Schwartz, S. S. (1987). Microcomputers in the preschool: Effects on social participation and cognitive play. *Journal of Applied Developmental Psychology*.
- Fleming, M. J., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, K. A., & Morrison, S. (2006). Safety in cyberspace: Adolescents' safety and exposure online. *Youth & Society*, 38(2), 135-154.
- Findahl, O. (2014). Swedes and the Internet.
- Fusco, G., & Minelli, A. (2010). Phenotypic plasticity in development and evolution: facts and concepts.
- Gallahue, D. L., Ozmun, J. C., & Goodway, J. (2006). Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults. Boston.
- Gillespie, C. W., & Beisser, S. (2001). Developmentally appropriate LOGO

computer programming with young children. *Information Technology in Childhood Education Annual*, 2001(1), 229-244.

-Goodman, A., & Gregg, P. (Eds.). (2010). *Poorer children's educational attainment: How important are attitudes and behaviour?* (p. 6). York: Joseph Rowntree Foundation.

-Goodwin, L. D., Goodwin, W. L., Nansel, A., & Helm, C. P. (1986). Cognitive and affective effects of various types of microcomputer use by preschoolers. *American Educational Research Journal*, 23(3), 348-356.

-Graber, D., & Mendoza, K. (2012). New media literacy education (NMLE): A developmental approach. *Journal of Media Literacy Education*, 4(1), 8.

-Gremmen, M. C., Molenaar, I., & Teepe, R. C. (2016). Vocabulary development at home: a multimedia elaborated picture supporting parent-toddler interaction. *Journal of Computer Assisted Learning*, 32(6), 548-560.

-Greenfield, P., & Yan, Z. (2006). Children, adolescents, and the Internet: A new field of inquiry in developmental psychology. *Developmental psychology*, 42(3), 391.

-Haugland, S. W. (1992). The effect of computer software on preschool children's developmental gains. *Journal of computing in childhood education*, 3(1), 15-30.

- Healy, J. A. (1998). *Failure to Connect: Why Computers Are Damaging to Our Children's Minds and What We Can Do About It.* Simon/Schuster.

-Hoffmann, B. (2014). Computer as a Threat or an Opportunity for Development of Children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 146, 15-21.

-Holloway, D., Green, L., & Livingstone, S. (2013). Zero to eight: Young children and their internet use.

-Jackson, L. A., Samona, R., Moomaw, J., Ramsay, L., Murray, C., Smith, A., & Murray, L. (2006). What children do on the Internet: Domains visited and their

relationship to socio-demographic characteristics and academic performance. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 182-190.

- Johnson, G. (2010). Internet use and child development: Validation of the ecological techno-subsystem. *Educational Technology and Society*, 13(1), 176-185.

- Johnson, G. M. (2010). Young children's Internet use at home and school: Patterns and profiles. *Journal of Early Childhood Research*, 8(3), 282-293.

-Jackson, S., & Scott, S. (1999). Risk anxiety and the social construction of childhood. *Risk and sociocultural theory: New directions and perspectives*, 86-107.

-Juhant, M. 2013. We have never had so many kids, who do not care.

-Kim, Y. (2003). *The impact of the Internet on children's daily lives: Physical, social and psychological well-being* (Doctoral dissertation, University of Georgia).

-Kubey, R. (2000). TV and the Internet: Pitfalls in forecasting the future. *Knowledge, Technology & Policy*, 13(2), 63-85.

-Kurt, S. (2010). Technology use in elementary education in Turkey: A case study. *New Horizons in Education*, 58(1), 65-76.

-Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukophadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?. *American psychologist*, 53(9), 1017

-Lee, S. J., & Chae, Y. G. (2007). Children's Internet use in a family context: Influence on family relationships and parental mediation. *CyberPsychology & Behavior*, 10(5), 640-644.

-Lepper, M. R., & Gurtner, J. L. (1989). Children and computers: Approaching the twenty-first century. *American Psychologist*, 44(2), 170.

-Lips, M., Eppel, E., Barlow, L., Löfgren, B., Löfgren, K., & Sim, D. (2015). Kiwis managing their online identity information.

-Lips, M., Eppel, E., McRae, H., Starkey, L., Sylvester, A., Parore, P., & Barlow, L. (2017). Understanding children's use and experience with digital technologies Final

research report.

-Lister, M., Giddings, S., Dovey, J., Grant, I., & Kelly, K. (2008). *New media: A critical introduction*. Routledge.

-Livingstone, S. (2011) Internet, children and youth. In M. Consalvo and C. Ess (Eds.), *The Handbook of Internet Studies* (348-368). Oxford: Blackwell.

-Livingstone, S. (2013). Online risk, harm and vulnerability: Reflections on the evidence base for child Internet safety policy. *ZER: Journal of Communication Studies*, 18(35), 13-28

-Livingstone, S., & Haddon, L. (2009). EU Kids Online. *Zeitschrift Für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 236.

-Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., & Lagae, K. (2015). How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style

-Li, X., & Atkins, M. S. (2004). Early childhood computer experience and cognitive and motor development. *Pediatrics*, 113(6), 1715-1722.

-Magkos, E., Kleisiari, E., Chantias, P., & Giannakouris-Salalidis, V. (2014). Parental control and children's internet safety: the good, the bad and the ugly. *Proc. ICIL 2014*, 18.

-McShane, J. (1991). *Cognitive development: An information processing approach*. Basil Blackwell.

-Malim, T. (1994). *Cognitive processes: attention, perception, memory, thinking and language*. Macmillan International Higher Education.

-Marsh, J. (2010). Young children's play in online virtual worlds. *Journal of early childhood research*, 8(1), 23-39.

-Millwood Hargrave, A., & Livingstone, S. (2006). *Harm and Offence in Media Content: A review of the evidence*. Bristol: Intellect.

-Minelli, A., & Pradeu, T. (2014). Theories of development in biology—problems and perspectives. *Towards a theory of development*, 1-14.

-Naeyc, Technology and interactive media as tools in early childhood programs.

Διαθέσιμο στο: https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/topics/PS_technology_WEB.pdf (τελευταία πρόσβαση 14/4/2019)

-NHS (2013). Birth to five development timeline.

Διαθέσιμο στο: <https://www.nhs.uk/conditions/pregnancy-and-baby/your-baby-after-birth/#/close> (τελευταία πρόσβαση 14/4/2019).

-Nua. (2002). How Many Online. Nua Internet Survey. Retrieved January 9, 2003,

Διαθέσιμο στο: http://www.nua.ie/surveys/how_many_online/index.html

-Omar, S. Z., Daud, A., Hassan, M. S., Bolong, J., & Teimmouri, M. (2014). Children internet usage: opportunities for self development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 75-80.

-O'Neill, B., Livingstone, S., & McLaughlin, S. (2011). Final recommendations for policy, methodology and research.

-O'Neill, N. (2010). INFOGRAPHIC: The History Of Facebook's Default Privacy Settings. AllFacebook. com.

-Ormrod, J. E. (2012). *Human learning* six edition.

-Papert, S. (1993). *The children's machine: Rethinking school in the age of the computer*. BasicBooks, 10 East 53rd St., New York, NY 10022-5299.

-Plowman, L., Stevenson, O., McPake, J., Stephen, C., & Adey, C. (2011). Parents, pre-schoolers and learning with technology at home: some implications for policy. *Journal of computer assisted learning*, 27(4), 361-371.

-Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. *On the horizon*, 9(5), 1-6.

-Pruulmann-Vengerfeldt, P., & Runnel, P. (2012). Online opportunities. *Children, risk*

and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective, 6.

-Rideout, V. J., Vandewater, E. A., & Wartella, E. A. (2003). Zero to six: Electronic media in the lives of infants, toddlers and preschoolers.

-Rice, R. E., & Haythornthwaite, C. (2006). Perspectives on Internet use: Access, involvement and interaction. *The handbook of new media: social shaping and social consequences of ICTs*, 2nd edn, Sage, London, 92-113.

-Russell, M., Bebell, D., O'Dwyer, L., & O'Connor, K. (2003). Examining teacher technology use: Implications for preservice and inservice teacher preparation. *Journal of teacher Education*, 54(4), 297-310.

-Sternberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (2004). Intelligence and culture: how culture shapes what intelligence means, and the implications for a science of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 359(1449), 1427-1434.

-Subrahmanyam, K., Kraut, R. E., Greenfield, P. M., & Gross, E. F. (2000). The impact of home computer use on children's activities and development. *The future of children*, 123-144.

-Tabone, S., & Messina, L. (2010). Personal uses of internet and perceptions of parental mediation: a research with children 10 and 11 years old. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2077-2082.

-Tapscott, D. (1998). *Growing up digital* (Vol. 302). San Francisco: McGraw-Hill Companies.

-Teuwen, J., De Grooff, D., & Zaman, B. (2012). Het Gebruik van Internet Door Kleuters.[Flemish preschoolers online-A mixed-method approach to explore online use, preferences and the role of parents and siblings.]. *Digitale Proceedings: Etmaal van de Communicatiewetenschap*, 1-20

-Turow, J., & Nir, L. (2000). *The internet and the family: The view from parents, the view from kids*.

-Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., & Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57(1), 1292-1305.

-Valcke, M., Schellens, T., Van Keer, H., & Gerarts, M. (2007). Primary school children's safe and unsafe use of Internet at home and at school: an exploratory study. *Computers in Human Behavior*, 23, 2838-2850.

-Young, K. S., & De Abreu, C. N. (Eds.). (2010). *Internet addiction: A handbook and guide to evaluation and treatment*. John Wiley & Sons.

-Zukerman, W., & Purcell, A. (2011). Brain's synaptic pruning continues into your 20s

Παράρτημα ερωτηματολογίου, πινάκων και γραφημάτων

1)Υπάρχει Ηλεκτρονικός Υπολογιστής ή κάποιο άλλο μέσο πρόσβασης στο διαδίκτυο στο σπίτι;

Δημοτικό		Νηπιαγωγείο		Σύνολο
Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	
8	0	5	2	15

2)Θεωρείτε πως τα παιδιά σας έχουν την επαρκή γνώση για την χρήση του διαδικτύου;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			Σύνολο
Καθόλου	Λίγο	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Πολύ	
1	5	2	3	3	1	15

3)Τα παιδιά σας χρησιμοποιούν το διαδίκτυο καθημερινά;

Δημοτικό		Νηπιαγωγείο		Σύνολο
Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	
4	4	1	6	15

4)Πόσες ώρες της ημέρας περνάνε στο διαδίκτυο;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			Σύνολο
Λίγες	Πολλές	Πάρα Πολλές	Λίγες	Πολλές	Πάρα Πολλές	
3	4	1	6	1	0	15

5)Πόσες ώρες, κατά την γνώμη σας, θα ήταν ιδανικό τα παιδιά να χρησιμοποιούν τους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές και κατ' επέκταση το διαδίκτυο;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
1-2	2-4	Όσες Θέλουν	1-2	2-4	Όσες Θέλουν	Σύνολο
6	2	0	6	1	0	15

6)Πόσο συχνά θεωρείτε πως θα ήταν καλό τα παιδιά σας να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Σπάνια	1-2 φορές την εβδομάδα	Καθημερινά	Σπάνια	1-2 φορές την εβδομάδα	Καθημερινά	Σύνολο
1	7	0	3	4	0	15

7)Χρησιμοποιούν το διαδίκτυο κυρίως για σχολικούς λόγους;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Ναι	Όχι	Δεν Γνωρίζω	Ναι	Όχι	Δεν Γνωρίζω	Σύνολο
2	6	0	2	5	0	15

8)Χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για Ψυχαγωγικούς σκοπούς;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Ναι	Όχι	Δεν Γνωρίζω	Ναι	Όχι	Δεν Γνωρίζω	Σύνολο
8	0	0	4	3	0	15

9)Υπάρχει κάποιο ενήλικο μέλος που επιβλέπει την διαδικασία;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Ποτέ	Μερικές Φορές	Πάντα	Ποτέ	Μερικές Φορές	Πάντα	Σύνολο
2	3	3	0	5	2	15

10) Έχετε παρατηρήσει αλλαγές στην συμπεριφορά των παιδιών, σε περίπτωση που, για οποιονδήποτε λόγο, τους αρνηθείτε την πρόσβαση στο διαδίκτυο;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Ναι	Όχι	Δεν Παρατήρησα	Ναι	Όχι	Δεν Παρατήρησα	Σύνολο
5	3	0	2	5	0	15

11) Έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή των σχολικών επιδόσεων;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Ναι	Όχι	Δεν Παρατήρησα	Ναι	Όχι	Δεν Παρατήρησα	Σύνολο
2	6	0	1	5	1	15

12) Αν έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή, ήταν θετική ή αρνητική;

Δημοτικό		Νηπιαγωγείο		
Θετική	Αρνητική	Θετική	Αρνητική	Σύνολο
0	2	0	1	15

13) Θεωρείτε πως τα παιδιά σας προτιμούν να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο παρά να παίξουν με τους φίλους τους στον ελεύθερο χρόνο τους;

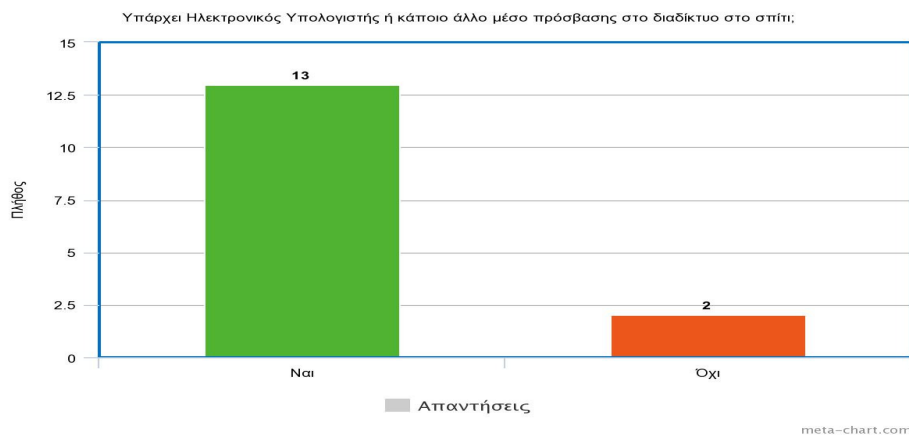
Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			
Ναι	Όχι	Δεν Γνωρίζω	Ναι	Όχι	Δεν Γνωρίζω	Σύνολο

4	4	0	1	5	1	15
---	---	---	---	---	---	----

14)Θεωρείται πως η ένταξη των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών στις σχολικές μονάδες, ακόμη και σε νηπιακές τάξεις(ελάχιστες περιπτώσεις στην χώρα μας)λειτουργεί προς όφελος των παιδιών;

Δημοτικό			Νηπιαγωγείο			Σύνολο
Ναι	Όχι	Δεν ξέρω, δεν απαντώ	Ναι	Όχι	Δεν ξέρω, δεν απαντώ	
3	5	0	5	2	0	15

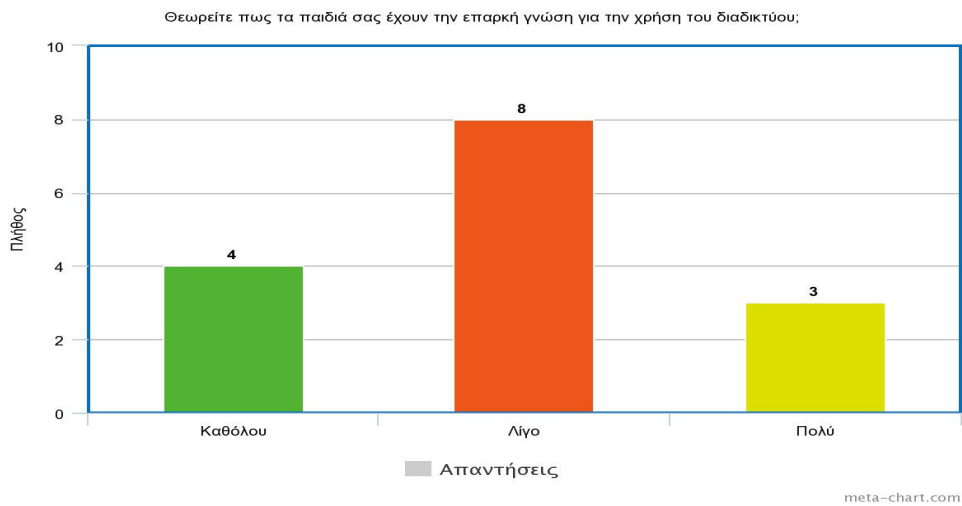
Γράφημα 1- Υπάρχει Ηλεκτρονικός Υπολογιστής ή κάποιο άλλο μέσο πρόσβασης στο διαδίκτυο στο σπίτι;

Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

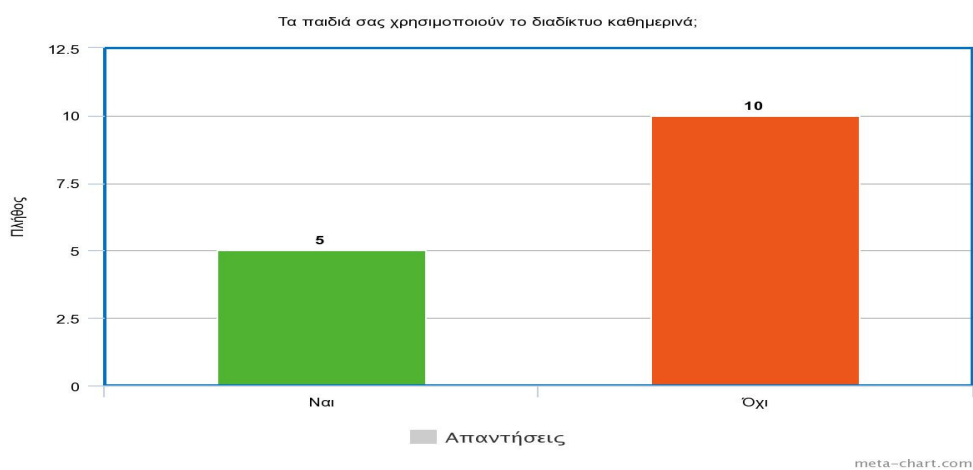
Γράφημα 2- Θεωρείτε πως τα παιδιά σας έχουν την επαρκή γνώση για την χρήση του διαδικτύου;

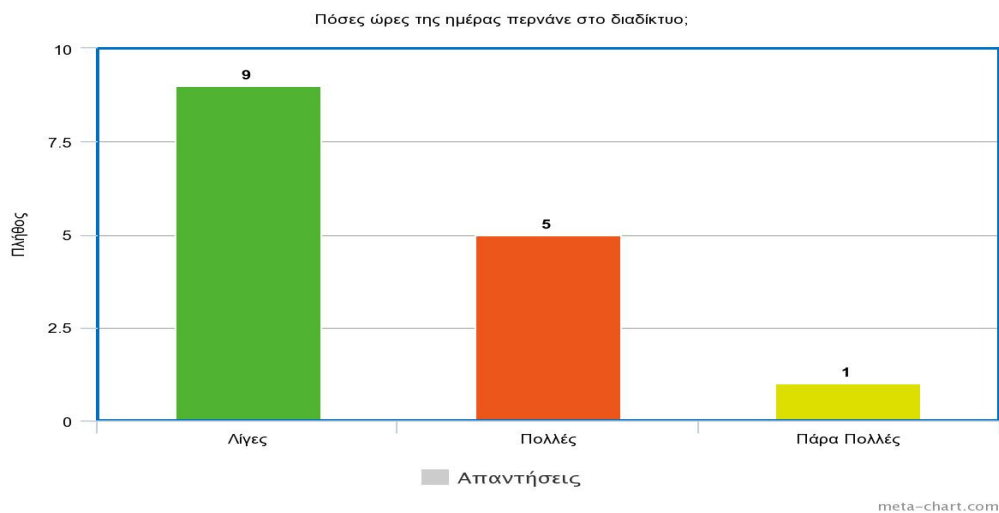
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

Γράφημα 3- Τα παιδιά σας χρησιμοποιούν το διαδίκτυο καθημερινά;

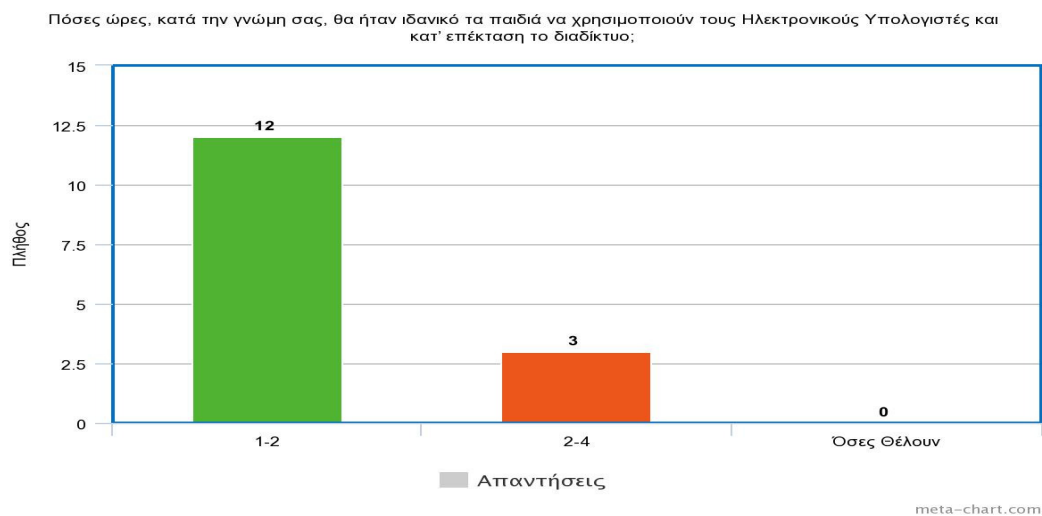
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

Γράφημα 4- Πόσες ώρες της ημέρας περνάνε στο διαδίκτυο;

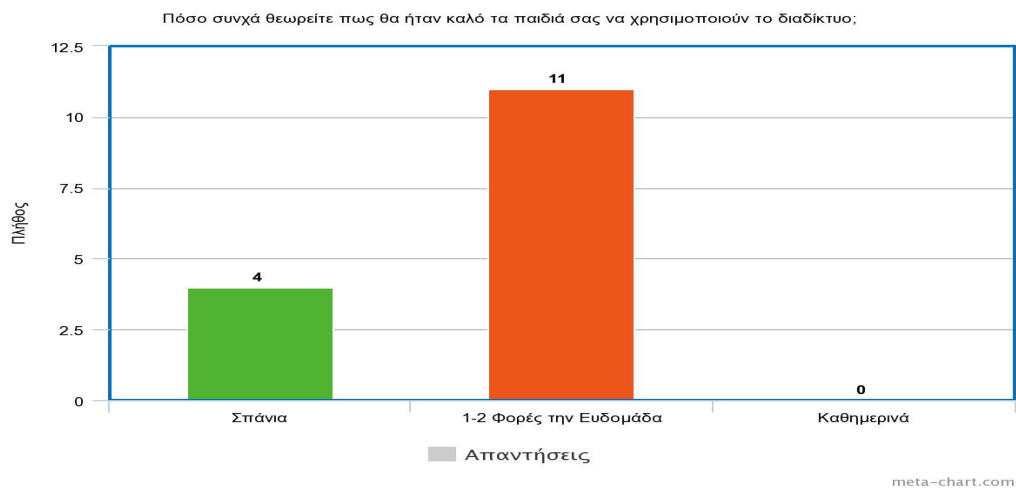
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας

Γράφημα 5- Πόσες ώρες, κατά την γνώμη σας, θα ήταν ιδανικό τα παιδιά να χρησιμοποιούν τους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές και κατ' επέκταση το διαδίκτυο;

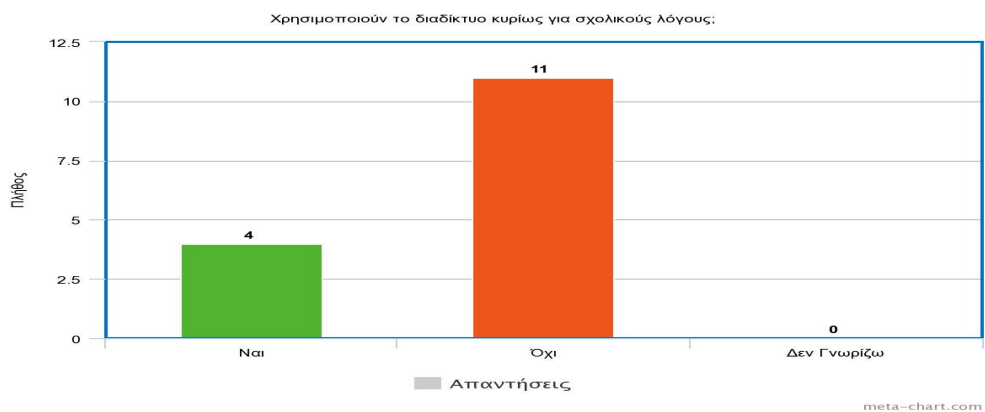
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας

Γράφημα 6- Πόσο συχνά θεωρείτε πως θα ήταν καλό τα παιδιά σας να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο;

Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας

Γράφημα 7- Χρησιμοποιούν το διαδίκτυο κυρίως για σχολικούς λόγους;

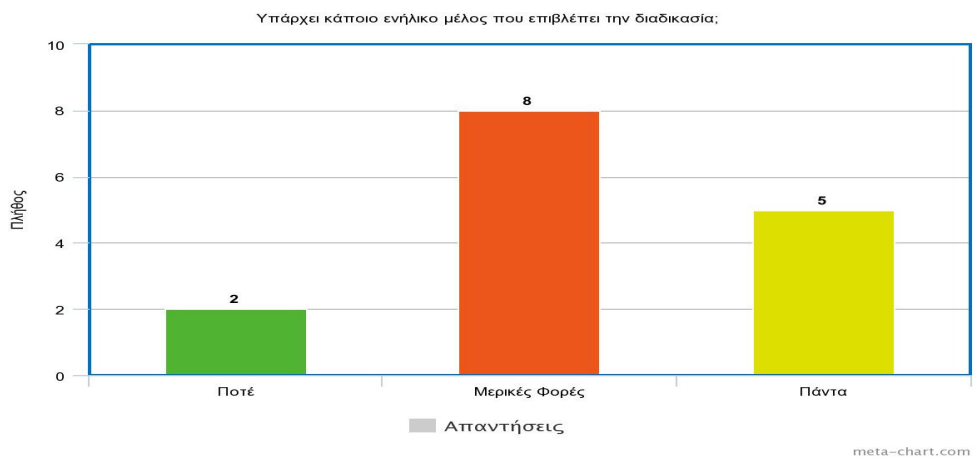
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

Γράφημα 8- Χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για Ψυχαγωγικούς σκοπούς;

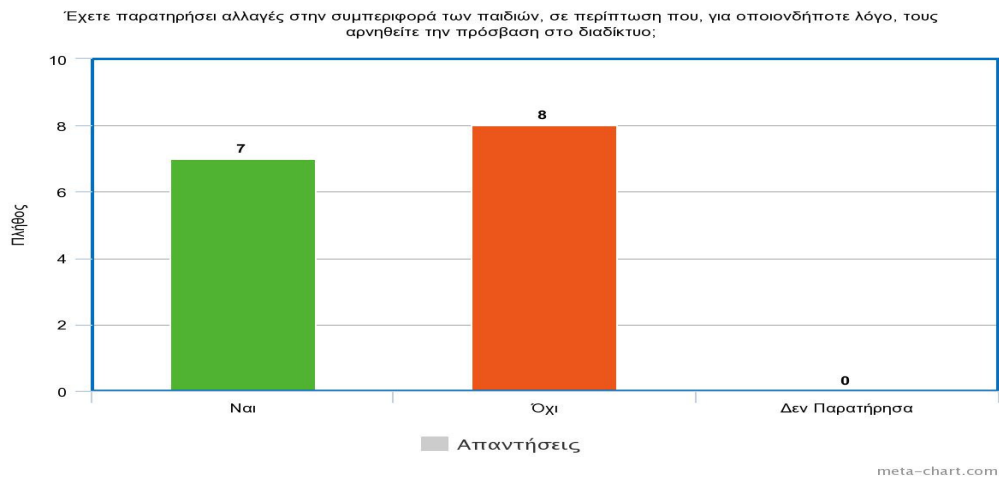
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

Γράφημα 9- Υπάρχει κάποιο ενήλικο μέλος που επιβλέπει την διαδικασία;

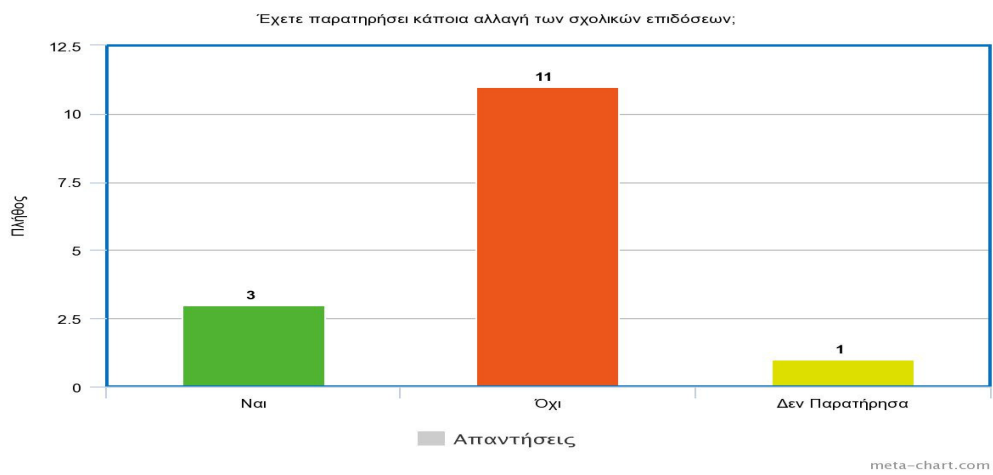
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας

Γράφημα 10- Έχετε παρατηρήσει αλλαγές στην συμπεριφορά των παιδιών, σε περίπτωση που, για οποιονδήποτε λόγο, τους αρνηθείτε την πρόσβαση στο διαδίκτυο;

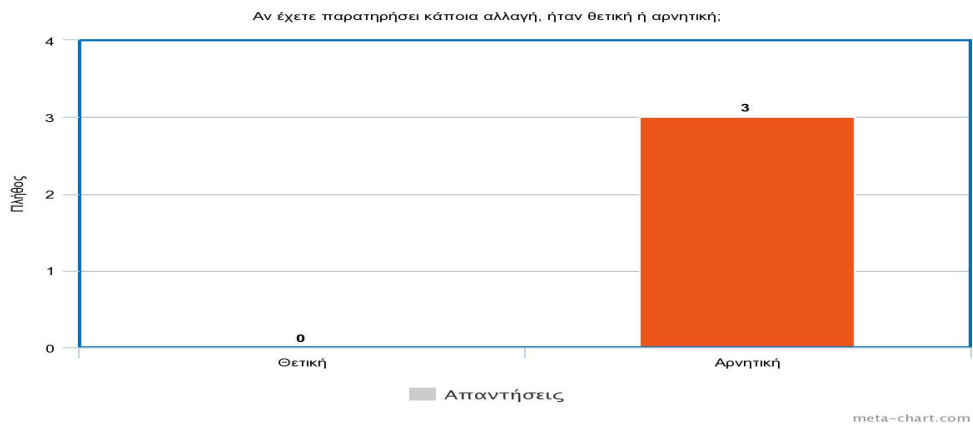
Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

Γράφημα 11- Έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή των σχολικών επιδόσεων;

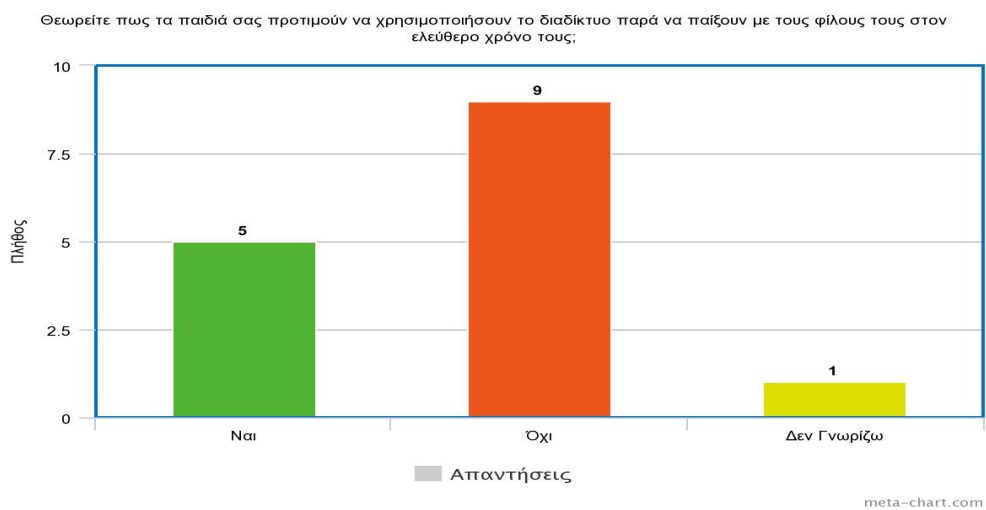
Πηγή: Αποτέλεσμα Έρευνας

Γράφημα 12- Αν έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή, ήταν θετική ή αρνητική;

Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.

Γράφημα 13- Θεωρείτε πως τα παιδιά σας προτιμούν να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο παρά να παίξουν με τους φίλους τους στον ελεύθερο χρόνο τους;

Πηγή: Αποτελέσματα Έρευνας.